

עשרת הדברות שנתנו לך

1

בטעם העליון

אולי יתנה אליהם אשר הוצאתם
ממצרים מצרים מביית עבדים לא-
יהיה להם אלהים אחרים על-
פני לא תעשה להם פסל וכל-
תמונה אשר בשמים וקמץ
ואשר בארץ מתחת ואשר במים
מתחת לא-א- לא תשתחוו
להם ולא תעבדם כי אולי יתנה

בטעם התחתון

אולי יתנה אליהם אשר הוצאתם
ממצרים מצרים מביית עבדים לא-
יהיה להם אלהים אחרים על-
פני לא תעשה להם פסל וכל-
תמונה אשר בשמים וקמץ
ואשר בארץ מתחת ואשר במים
מתחת לא-א- לא תשתחוו
להם ולא תעבדם כי אולי יתנה

אליהם אל קנא פקר עין אבת על-בנים על-שלישים ועל-רבעים
לשנאי: ועשה חסד לאנשים

לא תהיה ילד שמרי מצותי: לא תשא את שם-יהוה אלהיך

לשוא כי לא ינקל יתנה את אשר-שוא את-שמו לשוא:

וכור את-יום השבת לקדשו: וכוור את-יום השבת לקדשו

ששת ימים תעבד ועשית כל- ששת ימים תעבד ועשית כל-

מלאכתך: ויום השביעי שבת מלאכתך: ויום השביעי שבת

ליהוה אלהיך לא תעשה כל- ליהוה אלהיך לא תעשה כל-

מלאכה אתה ויבנך ויבנתך עבדך מלאכה אתה ויבנך ויבנתך עבדך

ואמך ויבנתך ועבדך אשר ואמך ויבנתך ועבדך אשר

בשעריך: כי ששת-ימים עשה בשעריך: כי ששת-ימים עשה

יהוה את-השמים ואת-הארץ את-הים ואת-כל-אשר-בם

גמר ביום השביעי על-כן בברך יהוה אה-יום השבת ויקדשהו:

בבד את-אביך ואת-אמך למען יארכו ימך

על האדמה אשר-יהוה אלהיך נתן לך:

לא תרצת לא תנאף לא תגב לא תרצת לא תנאף לא תגב:

לא-תענה ברעון עד שקר: לא-תענה ברעון עד שקר:

לא תחמד בית רעך לא-תחמד אשת רעך

ועבדו ואמך ואשרו וקמרו וכל אשר לרעך:

שאלה

עשרת הדברות

2

יש ברוב הדברות שתי נגינות ללמד שבעצרת שהוא דוגמת

מתן תורה ומתרגמיני הדברות³⁸, קורין כל דברת לא יהיה לך וכל

דברת זכור בנגינות הגדולות לעשות כל אחת מהן פסוק אחד,

שכל אחד מהן דברה אחת לעצמה, ודברות לא תרצת לא תנאף

לא תגנוב לא תענה קורין בנגינות הקטנות לעשות ד' פסוקים

שהם ד' דברות, אבל בחדש שבט כשקירין בפרשת יתרו כשאר

שבתות השנה קורין לא יהיה לך וזכור בנגינות הקטנות³⁹ לעשות

מכל אחת מהן ד' פסוקים, ודברות לא תרצת, לא תנאף, לא

תגנוב, לא תענה, קורין בנגינות הגדולות לעשותן פסוק אחד,

לפי שלא מצינו בכל המקרא פסוק משתי תיבות חוץ מאלו.

ובשבועות דוקא כמו שפי' למעלה גם בדברות אנכי ולא יהיה לך

יש נגינה גדולה לעשותן שתיהן פסוק אחד לזכרון שבדבור אחד

היו שתי נגינות.

מקור: שם רמב"ם

מקור: שם רמב"ם

מקור: שם רמב"ם

מקור: שם רמב"ם

מקור: שם רמב"ם

מקור: שם רמב"ם

מקור: שם רמב"ם

מקור: שם רמב"ם

מקור: שם רמב"ם

מקור: שם רמב"ם

בכל מקום אשר מנהגם לעמוד ראוי

למונעם מזאת בהיות שמגיע מזה הפסד האמונה שיבואו לחשוב בתורה, שיש לה יתרון

קצתה על קצתה וזה קשה עד מאוד וראוי לסתום כל הכתחים המביאים לזאת האמונה

הרעה... ואין ראוי בשם פנים להשים בתורה יתרון קצתה על קצתה" (תשובות הרמב"ם,

הוצאת רא"ה פריימאן, סימן מו).

(פרשה ו') (נ) "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (למה נאמר לפי שנאמר אנכי ה' אלהיך) כשל לכלך בשר ודם שנכנס למדינה, אמרו לו עבדיו גוֹר עלִידם גוֹרֹת. אמר להם: כשקבלו את מלכותי אגזור עליהם, שאם מלכותי לא יקבלו גוֹרֹתִי לא יקבלו. כך אמר הטקס לַיִּשְׂרָאֵל: "אנכי ה' אלהיך" "לא יהיה לך" אני הוא שקבלתם מלכותי (כמצרים) אמרו לו בן,

המקצה הראשונה - היא הצווי שנצטוונו "להאמין" באלהות, והוא: שנאמין שיש (שם) - דלה וסבה, שהיא הפועל לכל-הנמצאים, וזהו אמרו יהצלה: אנכי ה' אלוקיך (סמות כ. ב ודברים ת. ו). ובסוף גמרא מפותי אמרו: פרטיג מצות נאמרו לו למשה בסיני. מאי קרא? תורה צוה לנו משה" (דברים לג. ה) - כלומר: מנין תורה? והקשו על זה ואמרו: תורה בגמטריא הכי כתיב שש מאות וחד סרי תרי"ו. ובאה התשובה: אנכי ה' אלוקיך ולא יהיה לך ספי הגבורה שמעוסי. הנה נתבאר לך, שאנכי ה' ספול פרטיג מצות, והוא צווי להאמין, כמו שבארנו.

א יסוד היסודות וצמוד החכמות: לירע שיש שם מצוי
ראשון, והוא מציא כל הנמצא, וכל הנמצאים משמים

ו וידיעת דבר זה - מצות עשה, שנאמר: אנכי יי אלהיך (שמות כ, ב) וכל המעלה על דעתו שיש שם אלהי אחר הוציא - עובר בלא מעשה, שנאמר: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שם כ, ג) וכיפר בעקרי - שיהיה העקר הגדול שהפלי' פלגי בו.

רמק"ט, יס"ד, הגלוי, פיק"א.

דראוי
יתרון
אמונה
מב'ים

טעה טעות מפורסמת מי שחנה במצורח צשה לראמן מציאות האל ית'.

[ומביא לזה כמה וכמה נימוקים. שאין "אגבי" מצוה וזבין שאר נימוקיו יאמר גם:]

שכבר יראה מהוראת שם מצות ודירה (= הגדרתה), שלא תפול אלא בדברים שיש
לרצון ולבחירה מכאן נהם (= שליטה עליהם), אמנם האמונה במציאות האל הוא
מהגברים שאין לבחירה ולרצון מכאן נהם, ולכן יתחייב שלא תפול שם הוראת המצוה
בה.

ה'ר"א אב תרע"א, אלול ה', ע"ק

יציאה מן הארץ

והרמב"ם בס' המצות יכתבונו (פ"א מה' יסה"ת) חשב מצוה זו למ"ע, יהרב ר' הסדאי קרשקש בס' אור

ה' אמר שהוא טעית' כי לא יצייר מצוה בזולת מצוה ידוע.

וא"כ כשתאמר שהוא מצוה להאמין במציאות ה' כבר הודעת

שיש מצוה שהוא ה', וא"כ הנחת אמונת ה' קודם

מה שתאמר שמצוה להאמין באמונה זו, ואין זה מן הקושי,

כי יתכן שיקבל צחי ולא יאמין שהיא מחוייב המציאות, כי

גם ע"י היו להם מצות כמ"ש כי הואיל הלך אחרי צי, גרם שהניחו שיש עליהם עבודה וזכרו למ אלהא דלדני

ובאה המצוה שינוי שהוא מחייב המציאות, ודבר מ"ט באר

דבריו וז"ל שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא.

וכל הגמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא

מאמתת המצאו, ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין

דבר אחר יביל להמצאות וכו', המצוי הזה הוא אלהי עולם

וכו', וידעת ובר זה מ"ע שנאמר אנכי ה' אלהיך, הרי

שעקר המצוה לידע שיש מחויב המציאות, יזה כולל כל

פרטי האמונות הנתלות בזה, לא זה לבד שיש מצוה, רק

שהמצוה הזו היא מחויב המציאות שכולל כל השלמיות,

ובזה יוכל כל האמונות הנתלות באלהות, וכן מה ששאלו
אמר יצחק מצודק על האמונה שאינו לבחירה מרצו דה דבר

א"ר יצחק מצוה על האמונה שאין לבחירה מבוא בה, הנה
הרמב"ם ד"ם וכתב לידע שיש שם מצוי ראשון וידיעה

דבר זה מ"צ, ולא אמר להאמין שיש מצוי ראשון והאמנת

ד"ר מ"ע, הרי באר שהמציה הוא לידע זה בידיעת השכל,

והוא כמ"ש במורה עמ"ש "אנכי" ולא יהיה לך מפי הגבורה

שמענו שהיינו מפי גבורת המופת, ר"ל שכל המצות קבלו

ממשה דרך אמונה כשידעו שהוא שליח ה' והאמינו בכל מה

שְׂוָה אוֹתָם בְּשֵׁם ה', אוֹלָם שְׁתֵּי הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה שֶׁהֵם מְצִיאוֹת

ה' ישאין זולתו, זה ישיג האדם בשכלו, וה' נטע בשכל

האדם ידיעות נשתלי בו מלדה ומבטן ואשר [כמי דעת

אפלסון] תביא הנפש אתה ממקור מחצבתה, שיש אלוה
ומצא ומצא אתה בזה, וזהו המקור והמציא (הוא אלוה)

וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת-הַקּוֹל וַיִּשְׁלַח אֶת-מֹשֶׁה לְרֹאשׁוֹ
לֵאמֹר קוּם וְאָמַר אֶל-יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאָמַר אֵלָיו

ע-ש, ה' שמי שיבית ב-עין השכל בבחי נמשו ימצא דעות
אלה מרובות בוחש כל אדם ומדוברות בנפשות רבות

השכלות ראשונות, ולא היה צריך לכתבם במשה בדרך אמונה.

וְעַכְשָׁיו בְּאוֹר הַצְּחִים הָאֵלֶּה מֵאֵת ה' יוֹצֵר הַנִּפְשִׁימוֹת, וְהַמְצִיאוֹת

הוא שישתדל לרעת זה בידיעה ברורה, כמ"ש מי לא ידע

בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת (איוב יב), וכמ"ש בפיו

בראשית שלכן לא אמר אלהים ברא בראשית :

$\sigma = \frac{F}{A}$

2,3 AINZ, P'ZIN

(10)

הוצאתו אותם משם תורה על החפץ ועל המציאות כי בידיעה והשגחה ממנו יצאו וגם תורה על החדוש כי על דעת קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו ותורה על היכולת והיכולת יורה על היחד וכו' הנה הרליב בזה רובי יסודי התורה ופסוק אנכי לא יורה עליו כלל וקרוב לזה כתב הרלב"ג ורבינו נסים והחכם ר' יוסף אלבו בעל ספר העיקרים ומשכי בזה אחרי בעלי הדין שזכרתי עם היות שלא אמרו דבר בשם אומרו ויחסו דעותיהם לעצמם

כי הנה הר"ן פירשו כבעל ספר מצות הגדול להאמין תורה מן השמים. ובעל ספר העיקרים נמשך אחרי בעל ספר מצות הקטן שצוה על אמונת ההשגחה האלהית. הראיתך בעיניך דעות החכמים האלה ראשי בני ישראל המה ואיך כל אחד לדרכו פנה בפירוש הפסוק הזה עם היות הצד השווה שבהם ששתי הדברות הראשונות הם מצות אמוניות. וכבר זכרתי בשאלות מה שהוכיח הרב חסדאי שלא תפול שם מצוה וגדרה באמונות. וטענותיו חזקות המה. ולכן היותר ישר בעיני הם דברי בעל הלכות גדולות שלא מנה אנכי ה' אלהיך מצוה ודעתו היא שתר"ג מצות הן כולן גזרותי של הקדוש ברוך הוא שגזר עלינו לעשותם או מנענו מהן. אבל האמונה במציאותו יחברך הודיעה אותנו באותות ומופתים וגלוי שכינה שעשה לעינינו והוא העיקר והשורש שממנו יולדו המצות אבל אינו נמנה בחשבוננו.

גם אני לא אחשוך פי אבחר דרכי בפירושי ואומר כמו שפרשתי שדבור אנכי ה' אלהיך אינו מצוה. לא אמונית ולא מעשית אבל היא הקדמה למצות ולאזהרות שיאמר בשאר הדבורים. וענינו להודיעם מי הוא המדבר אתם ושאינו מלאך מליך מדבר אליהם במצות הבורא יחברך כענין בשאר הנביאים כלם אבל שהוא הסבה הראשונה מבלי אמצעי.

א'ז'א'ג א'ז'א'ג א'ז'א'ג

(11)

...א'ז'א'ג א'ז'א'ג א'ז'א'ג

וכן פתח הקלוג
בדברו אל כל עדת בני ישראל: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולא אמר: "אני בורא העולם ובוראכם". וכן פתחתי אני בפעמי לך. שר הכוהנים, כאשר שאלתי לאמינותי, בהודיעי אותך מה הוא הדבר המצויב אותי ומצויב את כל עם ישראל, דבר שתפיר לבני ישראל בראשונה על פי ראות עינים, ואחר כך נמסר לאיש מפי איש בקבלה. הדומה למראה עינים.

ה'ה' , כ'ז'ז' א' - כה

ואמנם בהיתר השאלה ה' שהיא המצוה שבאה בדבור אנכי. ראוי שתדע שדעת הרב המורה הוא שהיא מצוה שצוה הקדוש ברוך הוא שיאמינו באלהותו רוצה לומר שהוא שלם מחוייב המציאות. והדבור הב' הוא מצוה להאמין ביתודו כי הוא אזהרה מהאמין שיש אלוה אחר זולתו. אבל בעל ספר מצות הגדול ובעל ספר מצות קטן עם היות שישכמו בששני הדבורים הראשונים הם מצות תלויות

באמונות ושמצות לא יהיה לך היא שלא יאמין באלהות שלתו הנה במצוה הראשונה לא יסכימו עם הרב הגדול כי בעל ספר מצות הגדול כתב בו וז"ל מצוה עשה להאמין שאותו שנתן לנו התורה ע"י מרע"ה הוא ה' אלהינו אשר הוציאנו ממצרים וזה הוא שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך עד כאן. הנה הניח המצוה הזאת כחה כח היסוד הח' מיסודות הדת והוא שתורתנו היא מן השמים. ואינו נכון כי איך יהיה הדבור הראשון ביסוד הח'. והדבור הב' הוא ביסוד הב' שהוא האחדות. והדבור הג' ביסוד הג' שאינו גוף. ואם הדבור הב' והג' הם מהיסודות הראשונים איך לא יהיה הדבור הראשון מהיסוד הראשון. ובעל ספר מצות הקטן כתב וז"ל א' לידע שאותי שברא השמים וארץ הוא לבדו מושל למעלה ולמטה ולד' רוחות העולם שנאמר אנכי ה' אלהיך ואפילו באויר להוציא מהפלוסופים האומרים שהעולם נהג מאליו במזלות העולם וכו' וכתב עוד אכן הקדוש ברוך הוא מנהיג את העולם כלו ברוה פיו והוא הוציאנו ממצרים ואין אדם נוקף באצבעו למטה אלא אם כן מכריזין עליו מן השמים שנאמר מה' מצעדי גבר כוננו עד כאן. הנה אם כן יהיה אצלו כח המצוה הזאת שנאמין בהשגחת הש"י והוא ה"א מיסודות התורה ועיקריה ואיך יצוה עלי בתחלת דברותיו קודם שיצוה על אמונת היחוד ושלילת הגשמיים ובכלל שהוא דרך זר מאד ופסוק אנכי לא יורה עליו כלל

והראב"ע פירש אנכי ה' אלהיך שיאהבהו ועבדו בכל לבו וידבק בו תמיד ולא חסור יראתו מעל פניו ולפי זה יהיה כח הדבור הזה על אהבת השם ועבודתו והוא היסוד הה' מיסודי התורה ולמה יהיה נזכר ראשונה. והרמב"ן בפירושו לתורה ובספר ההשגות אשר עשה על ספר מנין המצות כתב באופן כולל הדעות כלם וז"ל יצוה אותם שידעו ויבינו כי יש ה' הוא האלהים הקדמון אשר מאתו היה הכל בחפץ והיכולת. והוא אלהים שחייבים לעבוד אותו. ואמר אשר הוצאתיך וגו' כי

ויש בכלל זה
כל המחשבות
האדויות, אשר
מכחישים אלו
וזהו גופה ש
איוב, כמו ש
מבטחי, אם אש
ל'12"

(13)

שכר טוב
כע"ג16 ו
לשוא לא
הלאוין ה
יוכל כל
לשוא, י
בעבירה
עתה, אז
שידברו
בישראל
מכה על
מלא תא
לצרכו, ו
עת שאי
הנאה ש

ויש ככלל זה העבודה זרה הגדולה המצויה היום בעולם מציאות חזקה, והיא: התכונות כל המחשבות והעסקים לקיבוצי הממון והצלחת הנכסים, שהמה להם האלוהים האדירים, אשר עליהם הם נשענים, ובאמונתם הם נסמכים, ועל קדושת שמם הם מכחישים אלוה ממעל ועוובים את הורחם, ומניחים אותה עוונה ועלובה בקרן זוית; וזוהי גופה של עבודה זרה ועיקרה — כמו שיבוא בלא תחמד, אשר ממנה נוהר איוב, כמו שנתבאר באמרו (לא, כד-כה): "אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבסחי, אם אשמה כי רב חליי וכי כביר מצאה ידי".

לפיכך נראה
שגם כן

"לע"א"

13 הקטה מלא הלאין הקאים אלה!

והכלל, לא מצאנו בעשרת הדברים, שכתוב שם שכן טוב מפורש רק בכבוד אב ואם¹⁵, ולא עונש מפורש רק בע"ג¹⁶ ובנשיאות השם לשוא¹⁷, ורבים חושבים, כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה, ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאין הבאים אחריו, כי הרוצח והנאוף, שהם עבירות כשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף, כי יפחד, ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא, ישבע כיום אחד שבועות אין מספר, וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע, ואם אתה הוכיחו למה נשבעת עתה, אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה, כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועד, והוא להם לשון צחית, ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה, תספיק להאריך הנלות ולהוסיף מכה על מכותינו, ואני אראה שגעונם, כי הרוצח, אם רצח ארוב, מלא תאותו בנקמתו, גם הנואף כן לפי שער, והגונב מצא הנאות לצרכו, ועד שקר להתרצות או להתנקם, והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה¹⁸, הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה שיש לו.

לפיכך נראה

"לע"א"

14 שכן ושמור גדולה אלה אלה!

קיימים מראשית קדומים, לכן תפס עיקר הטעם ששבת מעיד על חדוש העולם, משא"כ דברות השניות שנכתבו אחר החטא, אז אי"צ ראייה על חדוש העולם, כי האישים נספדים ובלתי קיימים ובל שיש לו תכלה יש לו תחלה, אבל צריך זכר ליצי"מ, כי מאז עולם כמנהגו נוהג וצריך צ"ת שיש גבוה מעל גבוה הנהגה נסיית השגדיות שנשתכללה בשבת ונתגלחה בעת יצי"מ, בדברות הראשונות כתיב וזכר ובשניות כתיב שמור את יום השבת, וזכר הוא שיוכר מ"ע הנמצא בשבת שיקרא לשבת עונג ושיוכרהו ע"י קריש, ושמור הוא שישמור מצות ל"ת שבו שלא יעשה בו מלאכה, כי השמירה בא לרוב על מל"ת, לכן אמר בדברות השניות כאשר צוך ה' אלהיך שפי כאשר צוך במרה כמו שפי חז"ל, ולמה לא אמר זה בדברות הראשונות, מפני שבמרה לא נצטוו רק על הל"ת של שבת, שגם בעת צדדי המן לא הזכיר רק שלא יאכו בשבת ושאל יצא איש ממקומו, וע"כ אמר זה רק על שמור שהוא מל"ת, ואמרו חז"ל שזכר ישמור בדי"א נאמרה, וזה מוכרח, כי הטעם שכתב בדברות הראשונות שה' נח ביום השביעי ממלאכה יצדק על שמור שהוא השמירה שלא יעשה מלאכה, והטעם שזכר בדברות אחרונות זכר ליצי"מ יצדק על זכר שמטעם זה המ"ע לענוג ולכבוד ולקדש בו לסימן שאני מתנהגים למעלה מן הסבב שאין בה עונג ושמחה והרחבה, כי רק ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה, ואי"כ הי ראוי שיכתב בראשונות שמור ובשניות זכור לפי הטעמים שנתן בדי"א, וע"כ מביאר שבעת שאמר זכור אמר ג"כ שמור בדבור אחד וכן בהפך, ובא סעם הראשונות על שמור והשניות על זכור כי נאמרי בדבור אחד:

לפיכך נראה

"לע"א"

15 ה' האצלה - לך המצוה האלה יראה

יש להבין הא דכתיב כאן על האצלה - אלא בא המקרא בזה ללמד שיקר גדול - זכר כ' סדמ"ן בפרשה חולדות וכל"מ שהמורכב ומתחזק חכ"ג דמזות שאין חליות כלל נובעו אפי' צמ"ל - מל"מ מיוחדות המס יתור בא"י - וע"כ נקראת תורה אלפי האלף - וכדבר שבין פלגי זה גם יעידה אפי' שישנם בה"ל מ"מ יומר משמשים ומגיעים בא"י: מעתה היתה הדעה טוחה שזה הכלל אינו אלא במזות שבין חסם לשמים ואין הדעת חנושי נותן עליה - הוא שהסבבה נותן שיעקר בכנס מיוחד בא"י - משא"כ כיבוד או"ל שהוא דעת חנושי בזה אין סבבה לחלק בין ח"י לחז"ל - מש"כ כתיב במזות זו של כיבוד או"ל ג"כ על האצלה ללמד דלאחר שהיה מ"ע הסמונה בתורה - הרי היא בכל חוקי התורה שאין בהם פסס ושכל חנושי (א):

הלאין דבר, ולפי

והנה מה שהקדים בראשונה הטעם של חדוש העולם, והטעם של יצי"מ כתב בדברות השניות, י"ל בזה שני טעמים, אם מפני שא"א להיות כל צנין יצי"מ והמלאות שנעשו בו, אם לא נאמין תחלה שהעולם מחורש, שלהאומרים שהעולם קדמון, א"א שישונה דבר מבצע העולם שהכל נעשה בחיוב לא ברצון, והם מכחישים אפשריות הנסים ושנוי הסבב, וע"כ הקדים שהעולם מחורש ברצון רוצה, שמזה יצויר אפשריות הטעם השני שהוא ההנהגה הנסיית שנעשה בעת יצי"מ, וזאת שנית, כי בעת שנאמרו הדברות הראשונות היה ראוי שיחיו לעולם, כמ"ש חרות על הלוות חירות ממלאך המות, והיה תקון העולם שלא היו מתנהגים כלל לפי חוקי הטבע שבהם ימצאו גם רעות וצרות מות ויסירין, כי היתה כלל ההנהגה לפי ההנהגה הנסיית, ואז לא היה מן הצורך לעשות זכר להנהגה הנסיית שהיתה בעת יצי"מ, כי הנהגה זו היתה קבועה תמיד, ונגזר זה היה צריך לעשות זכר לחדוש העולם, שאם לא היה מלאך המות שולט בעולם והיו האישים קיימים לנצח, בקל יותר לטעות שהעולם קדמון ושכולם

פסח האל
שר הצאחק
י. יבן פסחתי
נתי, בהודישי
ישראל, דבר
זר, בן נמסר

לא תגנוב, בכלל גנבה גנבת נפשות וגנבת ממון וגנבת דעת הבריות, אף על פי שעיקר האזהרה על גנבת נפשות, דבר הלמד מענינו, כמו שלמדוהו ו"ל⁷¹, לא הענה כיעד עד שקר, ובכלל זה הולך רכיל⁷² ומוציא שם רע, אף על פי שעיקרו על מעיד בבית דין. (יג) לא תחמוד, יהיה הדבר אצלך לנמנע גמור, כי הנמנע לא יחמדהו הטבע כלל⁷³, כענין "ולא יחמוד איש את ארצו" (להלן לד כד)⁷⁴, כי החמדה תגרום את הגול, כענין עכן "ואחמדם ואקחם" (יהושע ז כא).
וואקחם" (יהושע ז כא).

ל"א גי'א - ל"א גי'א

(יג) לא תחמוד, אנשים רבים יתמדהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמיר דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה יענינו, ועתה אתן לך משל, דע, כי איש כפרי שיש לו רעת נכונה, והוא ראה בח מלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו שישכוב עמה, כי ידע כי זה לא יתכן, ואל תחשוב זה הכפרי⁴⁶ שהוא כאחד מן המשוגעים, שיתאוה שיהיה לו כנפים לעוף השמים, ולא יתכן להיות⁴⁷, כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו, אעפ"י שהיא יפה, כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו, ככה כל משכיל צריך שידע, כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו ה', ואמר קהלח (לאשר) ולאדם שלא עמל בו יתנו חלקו (קהלת ב כא)⁴⁸, ואמרו חכמים⁴⁹, בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא, ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד, ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו, יותר היא נשגבה בעיניו מבח מלך בלב הכפרי, על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו, כי ידע שהשם לא רצה לתת לו, לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ותחבולותיו, ע"כ יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו.
ל"א גי'א - ל"א גי'א

ל"א גי'א - ל"א גי'א

(יג) לא תחמוד, אנשים רבים יתמדהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמיר דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה יענינו, ועתה אתן לך משל, דע, כי איש כפרי שיש לו רעת נכונה, והוא ראה בח מלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו שישכוב עמה, כי ידע כי זה לא יתכן, ואל תחשוב זה הכפרי⁴⁶ שהוא כאחד מן המשוגעים, שיתאוה שיהיה לו כנפים לעוף השמים, ולא יתכן להיות⁴⁷, כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו, אעפ"י שהיא יפה, כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו, ככה כל משכיל צריך שידע, כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו ה', ואמר קהלח (לאשר) ולאדם שלא עמל בו יתנו חלקו (קהלת ב כא)⁴⁸, ואמרו חכמים⁴⁹, בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא, ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד, ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו, יותר היא נשגבה בעיניו מבח מלך בלב הכפרי, על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו, כי ידע שהשם לא רצה לתת לו, לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ותחבולותיו, ע"כ יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו.
ל"א גי'א - ל"א גי'א

ל"א גי'א - ל"א גי'א

והגאון רב סעדיה חבר אזהרות⁷⁵, וכלל כל המצוות באלה עשרת הדברים, ומצאו⁷⁶ השם הנכבד בחמשה דברים הראשונים, וכבר פירשתי, כי הדבור הראשון הוא היסוד, ועליו כל בניני המצוות, ואחריו כתיב לא יהיה לך, ופסע מי שאינו מאמין בשם גדול מפסע עובר ע"ג, כי יש רבים שהם מאמינים בשם, והם מזבחים ומקטרים לע"ג, כמו המקטירים למלכת השמים, שהם חושבים כי ייטיבו להם, כאשר אמרו ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו' חסרנו כל (ירמיה מד יח), וכתוב את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים (מ"ב יז לג), וככה נעמן בהשתחויתו בית רמון (שם ה יח)⁷⁷, והנה אלה מודים בשם, רק משתפים עמו אחר, על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד, ובדבור השלישי גם הוא כתוב, כי פסע הנשבע לשקר פחות מע"ג, רק הוא כוזה השם בגלוי, אולי עשה זה בעבור כעס⁷⁸ או צורך⁷⁹, כי בלבו מאמין בשם, ואינו משתף אחר עמו, ובדבור הרביעי כתוב השם ששבת ביום השביעי, והנה הענושה מלאכה בשבת הוא מכחיש מעשה בראשית⁸⁰, וזה הפסע פחות מאשר ישא את שמו לשוא, בדבור החמישי כתוב השם, כי האבות משתפים עמו ביצירתו, ואם לא יכבדם, כאילו אינו מכבד השם, וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם, והראשון הוא הקשה⁸¹, שהוא להפ"ד הנשמה מעל הגוף, ואשר אחריו אינס בגוף⁸², ואשר אחריו לא תגנוב בממון, ואחר כן בלשון⁸³, ואחר כן חמוד בלבד⁸⁴.
ל"א גי'א, p2 - lc

ל"א גי'א - ל"א גי'א

והנה⁴⁰ עשרת הדברות חמשה בכבוד הבורא וחמשה לטובת האדם, כי כבד את אביו (פסוק יא) כבוד האל, כי לכבוד הבורא צוה לכבד האב המשתתף ביצירה, ונשארו חמשה לאדם בצרכו וטובתו והנה הזכיר בקצת הדברות גמולם, ובקצתם לא הזכיר, כי בדבור השני אל מנא (פסוק ד), בשלישי כי לא ינקר (פסוק ו), בחמישי למען יאריכון (פסוק יא), ולא הזכיר כאחרים עונש או שכר והיה זה כי החמשה דברים האחרונים טובת האדם הם והנה שכרו אחר ופעולתו לפני⁴¹, אבל בע"ג צריך אזהרה עונש לחומר הגדול שבה והוא לכבוד הבורא, והנראה אלי כי אמר אל קנא על לא יהיה לך, ואמר ועושה חסד (פסוק ה), על אנכי, כי העונש יבא על מצות לא תעשה, והשכר על מצות עשה⁴², וקבלה מלכות האל⁴³ ואזהרת עבודת זולתו ענין אחד, והשלים הדבור ואחר כך הזהיר על העובד והבטיח בשכר על העושה, והזהיר בשכונת שוא בעונש לא ינקר, ולא הזכיר בשבת גמול כלל, ולא אמר על המחלל השבת עונש הכרת או עונש אחר זולתו, ולא הזכיר שכר על השומר שבת מהללו, מפני שהשבת נכלל בשתי מצות הראשונות, כי השומר שבת מעיד על מעשה בראשית ומודה במצות אנכי, והמחלל מכחיש במעשה בראשית ומודה בקדמות העולם להכחיש במצות אנכי, והנה הוא בכלל אל קנא ... ובדבור החמישי בכבוד האבות הזכיר שכר כי היא מצות עשה, והנראה במכתב דלוחות שהיו ה' ראשונות בלוח אחד שהם כבוד הבורא כמו שהזכרתי, והה' השניות בלוח אחר, שיהיו חמש כנגד חמש, ר"ל כ"ח ע'
ל"א גי'א, p2 - lc

יכול לא
יהא חייב עד שיעבור על כולו, ת"ל לא
תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, לא תענה, לא
תחמוד, לחייב על כל אחד ואחד בפני עצמו
אם כן למה נאמר להלן (א) לא תרצח ולא תנאף
ולא תגנוב ולא תענה ולא תחמוד מגיד שכולן
תפוסין זה בזה, פרץ אדם באחד מהן סופו לפרוץ
בכולן, מניין רצח אדם סופו לנאף, דכתיב (ב)

בני אדם יפתור חטאים אל תאבה, אם יאמרו
לכה אתנו נארבה לדם בצפנה לנפי חנם גורלך
תפיל בתוכנו כיס אחד יהיה לכולנו, ומניין נאף
סופו לגנוב, דכתיב (ג) אם ראית גנב ותרץ עמו
ועם מנאפים חלקך, מניין גנב סופו לבוא לידי
שבועת שוא, דכתיב (ד) חולק עם גנב שונא נפשו
אלה ישמע ולא יגיד, מ"ל א"ל ז"ל

25 חמשה כנגד חמשה

חמשה כנגד חמשה: 'לא תרצח' כנגד 'אנכי', מלמד שכל הרצח כאלו ממעט
בדמותו, 'לא תנאף' כנגד 'לא יהיה', מלמד שעבודה זרה שקולה כנגד ניאוף.
וכן הוא אומר: 'יהיה מקול זניתה ותחנף את הארץ ותחנף את האבן ואת העץ'.
'לא תגנוב' כנגד 'לא תשא', שכל הגנוב סופו לישבע.
'לא תענה' כנגד 'זכור', כביכול, אמר הקב"ה: אם העדת על חברך עדות שקר,
מעלה אני עליך כאלו העדת שלא בראתי עולמי בששת ימים ולא נחתי בשביעי
'לא תחמוד' כנגד 'בבד', שכל החומד אשת חברו עולה ממנה בן מכבד את מי
שאינו אביו ומקלל את אביו.

מ"ל א"ל

26 קיום המצוות הנלוות אלן יוטל ה'

וב' ראשונות לא תרצח לא תנאף לא
תגנוב הם מו' מצות ב"נ ולכן לא אמר רעך, אבל לא תענה
ולא תחמוד אין נודגים בב"נ לכן אמר רעך, וכלל עשרת
הדברים הם מצות שהשכל מחייבם, שכל אדם יכיר בשכל
שיש טבה ראשונה ממצוא כל הנמצאות ושראוי שלא לישא
שמו לשוא, וכ"ש מצות האחרונות שהם מצות נמוסיות
ששכל האדם מוכן אליהם בטבע, והורה אותנו יוצר הנסחות,
כי גם מצות האלה השכליות אם יעשו רק מצד השכל
והנמוס לבד שלא מפני יראת אלהים שהזהיר עליהם בקולות
יברקים, ורועות השכל לא יעמדו מפני התאוה, כמו שראינו
עמים רבים שחלפי חק בין כרצח בין בנאוף ובגבה פרצו
ורמים בדמים נגעו, וכמ"ש כי אמרתי רק אין יראת אלהים
במקום הזה והרגוני ע"ד אשתי (בראשית כ), וכמו שפרשתי
שם ע"ש, לכן דבר ויקרא ארץ ואלהים הופיע לצחצח עליהם,
וכמ"ש חז"ל שאומות אדום וישמעאל לא רצו לקבל לא תרצח
ולא תגנוב, וכבר האריכו הקדמונים להראות שעשרת הדברות
הם שורש לתרי"ג מצות, וכמ"ש ר' סעדיה גאון והראב"ן
במאמר השכל והרי"א מה בארץ, ע"ש:

מ"ל א"ל, מ"ל א"ל, כ, יג, יד

27 חמשה דברים

הדבור הקדוש הששי, לא תרצח, אחר שנשלמו
חמשה דברות וכולם מדברים בכבוד
העלה התחיל חמשה אחרונות שמדברים בעלול,
והראשון מן חמשה דברות אחרונות שלא להפסידו
ולאבדו לגמרי ולכל דברות הראשונות יש טעם

בדבור הראשון כתיב אשר הוצאתיך מארץ מצרים
ולכך ראוי שתקבל אותי לאלהים, הדבור השני
לא יהיה לך כי אנכי אל קנא וגו', לא תשא כי
לא ינקה וגו', זכור את יום השבת כי ששת ימים
עשה ה' כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון
ימך וגו', ובחמשה דברות אחרונות לא כתב טעם,
והיה ראוי לכתוב בדבור זה לא תרצח כי בצלם
אלהים עשה את האדם, ונראה כי לכך לא כתב
טעם בחמשה דברות אחרונות, כי הטעם הוא
מבדיל בין דבר לדבר אחר שכל מצוה ומצוה
יש לה טעם בפני עצמו, וחמשה דברות אחרונות
הם יותר מתאחדים ומתקשרים ביחד כמו שמוכיח
בדברות אחרונות בפרשת ואתחנן שכתוב לא
תרצח ולא תנאף הכל בוי"ו החבור, ולקמן יתבאר
טעם זה שאלו חמשה דברות האחרונות יותר
מתחברים ומתקשרים מן חמשה דברות ראשונות
ע"ש, ולכך בחמשה דברות אחרונות לא הבדיל
בטעם, ופירוש זה ברור מאד, מ"ל א"ל, מ"ל א"ל
ישראל, פירק א"ל

בא באמרו כי ששת ימים עשה ה' את השמים
והארץ, פירק א"ל

28) דרש ר' שמלאי
שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו
למשה שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין
ימות החמה ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד
אבריו של אדם. אמר רב המנונא מאי קראו.
תורה צוה לנו משה מורשה. תורה בגימטריא
שית מאות וחד סרי הוי. "אנכי" ולא יהיה לך
מפי הגבורה שמענו. (מכות כד.)

29) כמה דבריה שמענו בני ישראל?

ידב-73. וכן בכל הדברות אחרי כן. יבשנים הפסוקים⁷⁴
הראשונים דשם ידבר. אנכי אשר הוצאתיך. על פני. כי אנכי.
לאוהבי ולשומרי מצותי. ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל⁷⁵ אנכי ולא
יהיה לך מפי הגבורה שמענו. שהם עיקר הכל. ור"א⁷⁶ הקשה.
כי הכתוב אמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה (לעיל פסוק
א). ומפורש מזה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם
(דברים ה יח). ושם כתוב עוד ויכתבם על שני לוחות אבנים (שם
ד יג). כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות. ואני
אפרש לך קבלת רבותינו. בודאי שכל עשרת הדברות שמענו כל
ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב⁷⁷. אבל בשני הדברות
הראשונות היו שומעין הדבור ומביינין⁷⁸ אותו ממנו כאשר יבין
אותם משה. ועל כן ידבן עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו כמו
שהזכרתי⁷⁹. ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא
יבינו אותו. ויצטרך משה לחרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו
אותו ממש. וכך הם⁸⁰ מפרשים משה ידבר והאלהים יענו בקול
(לעיל יט יט) ועל כן היו בהם⁸¹ דברי ד' עם משה שיאמר להם
כן. והכונה הייתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה' ובאיסור
ע"כ כאשר פירשתי⁸². לפי שהם העיקר לכל התורה והמצות.
ימלך. שמענו כ, א

30) דלעיל יח י

למה נאמר עשרת הדברות בלשון
יחיד. לומר לך שצריך כל אחד ואחד
מישראל לומה בשבילי נתנו עשרת הדברות
ואני חייב לקיימן. ולא שיאמר דיה לתורה
שתתקיים על ידי אחרים. (לקח טוב)

31) דברי הגדול - הפסוק

ואחרי הקדמתי זאת אומר ראשונה בדברות
שלא היה מספרם עשרה בערך המצות
שבהם ולא כפי הדרושים אלא כפי הדבורים
שמעו וההפסקות שהיו בין דבור לדבור.
כי הם שמעו ראשונה דבור אנכי עד מבית
עבדים ונפסק. ואח"כ שמעו דבור שני לא יהיה
לך עד ולשומרי מצותי ונפסק. אגיד לך

(ה) לא תשתחוה להם ולא תעבדם. לדעת הרמב"ם לאו
השתחויה מפרש על ע"ז שאין עבודתה בכ"י.
ובכלל זה גם עבודת פנים כגון זביחה וקטור ונסוק. ולא
תעבים הוא אוהרה לכל עבודת אליל שדרך עבודתה בכך
ואספדו דרך בזיון. כמו סוּרַר צצמו לפעור וזורק אבן
למרקלים. ומדברי תוס' בסנהדרין (דף סא ד"ה מנין) משמע
דעבודת פנים בשלא כדרכה ילפינן מן ולא יזכרו עוד את
זבחים לשעורים (ויקרא יז). והרמב"ן שאל שא"כ להרמב"ם
יש בבור אנכי ולא יהיה לך המש מצות. האמנת האלהות.
ולא יהיה לך. ולא תעשה פסל. ולא תשתחוה. ולא תעבדם.
ואיך אמר ר' שמלאי בסוף מכות תרי"ג מצות נאמרו
למשה בסיני דכתיב תורה צוה לנו משה תרי"א כמנין
תורה ושמים מפי הגבורה. והלא שמעו חמש מצות מפי
הגבורה? והרב בעל מגלת אסתר חירק שרק לא יהיה לך
שמעו מפי הגבורה אבל מן לא תעשה לך פסל שמעו
מפי משה. וזה לא יתכן דאיכ נאמרו אחד עשר דברות.
ועוד שמבואר במדרש שלמ"ד שרק שתי דברות שמעו מפי
הקב"ה מ"ש ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה
היה קודם לבן אחרי השתי דברות שמעו מפי הקב"ה.
ולדברי בעל מגלת אסתר היה זה קודם שנאמר להם לא תעשה
לך פסל וא"כ היו אחד עשר דברות. אך עיקר הקושיא ל"כ.
כי הג' לאוין לא תעשה פסל ולא תשתחוה ולא תעבדם הוא
מ"ז מצות ב"ג ושמעו כב' מפי משה כמ"ש בדוריות
(דף ח) ש"ז מצות ב"ג נאמר להם במרה. רק מצות אנכי
ולא יהיה לך לא נאמר לב"ג שאינם מזהירים על השתף
ואותם לבד שמעו מפי הגבורה:

מלכותי. שמענו כ, ה

32) דברי הגדול לא (נגדו דמלך הגליל

(פרשה ה) (ב) אנכי ה' אלהיך מפני מה לא נאמרו
עשרת הדברות בתחלת התורה? משלו משל
למה הדבר דומה לאחד שנכנס במדינה אמר להם
אמלוך עליכם אמרו לו כלום עשית לנו שתמלוך
עלינו מה עשה בנה להם את החומה הכניס להם
את המים עשה להם מלחמות אמר להם אמלוך
עליכם אמרו לו הן והן. כך המקום הוציא ישראל
ממצרים קרע להם הים הוריד להם הגן העלה
להם הבאר הגיו להם השלו עשה להם מלחמת
עמלק אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו הן והן
רבי אומר להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו
כולן על הר סיני לקבל התורה השוו כלם לב
אחד לקבל מלכות שמים בשמחה ולא עוד אלא
שממשכנין על זה על זה

אנכי ה' אלהיך למה נאמר?

לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמות שנאמר
ה' איש מלחמה נגלה על הר סיני כזקן מלא
רחמים שנאמר (ויראו את אלהי ישראל) (שמות כז).

מכילתא

(1) "דבר אל כל עדת בני ישראל (י) מה ראה לומר הפרשה הזו בכינוס, למה לא אמר דבר אל בני ישראל כשאר פרשיות, אלא אל כל עדת, לפי שכל הדברות כלולין בתוכה, כיצד בדברות כתיב אנכי ה' אלהיך, ובאן אני ה' אלהיכם, בדברות כתיב לא יהי לך, ובאן לא תפנו אל האלילים (ב), בדברות כתיב לא תשא, ובאן לא תשבעו בשמי לשקר (ג), בדברות כתיב זכור את יום השבת, ובאן כתיב את שבתותי תשמורו (ד), בדברות כתיב כבד את אביך ואת אמך, ובאן כתיב איש אמו ואביו תיראו (ו), בדברות כתיב לא תרצה, ובאן כתיב לא תעמוד על דם רעך (ז), בדברות כתיב לא תגנוב, ובאן כתיב לא תגזול (ח), בדברות כתיב לא תענה, ובאן כתיב לא תעשוק (ט), בדברות כתיב לא תחמוד, ובאן כתיב לא תעשוק את רעך ולא תגזול (ק), הרי למה אמר לו הקב"ה לומר את הפרשה הזו בכינוס, שכל הדברות כלולין בתוכה, לכך נאמר דבר אל כל עדת בני ישראל, (תחומא יטן קדשים ג)

(2) מפני מה קורין שתי פרשיות הללו (שמע ה) והיה אם שמוע א) בכל יום, רבי לוי ורבי סימון, רבי סימון אמר מפני שכתוב בהן שכיבה וקימה, רבי לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולין בהן, אנכי ה' אלהיך — שמע ישראל ה' אלהינו, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני — ה' אחד (ה), לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא — ואהבת את ה' אלהיך א), מאן דרחים מלכא לא משתבע בשמיה ומשקר, זכור את יום השבת לקדשו — למען תזכרו וכו', כבד את אביך ואת אמך — למען ירבו ימיכם יומי בניכם (ב), לא תרצה — ואבדתם מהרה (ג), מאן דקטיל מתקטיל, לא תנאף — לא תהדרו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם (ד), א"ר לוי ליבא ועינא תריץ סרסורין דהטאה דכתיב תנה בני לך לי ועיניך דרכי תצרנה (ה), אמר הקב"ה אי יהבית לי לבך יעיניך אנא ידע דאת לי, לא תגנוב — ואספת דגנך (ו), ולא דגנך של חבירך, לא תענה ברעך עד שקר — אני ה' אלהיכם (ז), וכתוב וחי אלהים אמת (ח), בהו אבה, אמר רבי אבון שהוא אלהים חיים ומלך עולם, אמר רבי לוי אמר הקב"ה אם העדת להבירך עדות שקר, מעלה אני עליך כאלו העדת עלי שלא בראתי ימים וארץ, לא תחמד בית רעך — וכתבתם על

(3) ויש להוסיף: אין להם לעשרת הדיברות קדושה יתירה או השיבות יתירה על כל מצוה אחרת ממצוות התורה, הם אינם כוללים את כל מצוות התורה, ואף אינם מקודשים יותר מכל שאר המצוות, בפירוש הכרזו הקב"ה על עשרת הדיברות כעל מכוא גרידא, מעין הכנה לקראת עיקר כל התחיקה שתבוא אחריהם: "הנה אנכי בא אליך וגו' בעבור ישמע העם ברברי עמך: וגם יבין יאמרו לעולם" (לעיל יט), הנה נאמר במפורש, כי תכלית מעמד הר סיני לא היתה אלא להכין את לב העם עבור קבלת כל שאר המצוות העתידות להימסר להם על ידי משה ולאמת בליבם מעל לכל ספק את העובדה, כי "דבר ה' אליכם" (דברים ה, יט), כפי שראו במו עיניהם, בעבור זה יקבלו גם את המצוות האחרות — כדבר ה' ביד משה, ויקימו אותן באמונה שלמה, שתעמוד לעד ולנצח נצחים.

הרי הוסיף, ואלא כ, י

(4) בעשרת הדברות האלה שישאל שמעו בסיני נמצאו שלש מעלות על כל שאר דברי התורה האלהית ומצותיה, המעלה האחת מצד המדבר והיא שהדבורים העשרה האלה לא שמעו אותם מפני נביא כשאר מצות התורה שמשם קבלם מפי הגבורה וישאל שמעו אותם מפיו, כי הנה הדברות העשרה האלה האלהים דבר ויקרא ארץ לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו אמרם ואם אלהי השמים ואלהי הארץ עמדו רגליו ביום ההוא על הר סיני לדבר לעמו הדברים האלה דעו נא וראו כי נכבדות ידובר בם, והמעלה השנית היא שהתורה והמצוה ודברי הנביאים כלם נתנו מרועה אחד אבל לא לקבוצ אנשים רבים אלא לאיש אחד איש אחד אשר מלאו לבו להיותו שומע אמרי אל ומחזה שדי יחיה ועם היות שמשם נגש אל האלהים מכל ילוד אשה הנה אחד באחד יגשו קול לו קול אליו והאנשים אשר היו עמו לא ראו את המראה לא כאלה חלק יעקב בעשרת הדברות כי כל העם מקצה קטון וגדול שם היא כלם יחד המה ראו מעשה ה' ויראו את אלהי ישראל מדבר מתוך האש, והיתה אם כן המעלה הראשונה מצד הנותן יתברך והב' מצד המקבל העם הרב ההוא, המעלה השלישית הוא שעשרת הדברות האלה בלבד מכל דברי התורה ומצותיה כתובים ע"י הקדוש ברוך הוא על שני לוחות אבנים כל כלי ברזל לא נשמע בהבנותם כי נגעה בם יד

מצוות ביתך (ט), ביתך לא בית חבירך, ואלא כ, י

ה' ולכן החי יתן את לבו למה זה כחר יתברך לכותבם בחרושת אבן למלאת והמכתב מכתב אלהים ולא צוה למשה מחוקק ספון שיכתבם על ספר ככל שאר דברי התורה אין זה אלא למעלה הדברים וליוקדם. שהוא הגידם וכתבם כדי שלעד בצור יחצבון. על כן אמרתי שעשרת הדברות האלה הם מאמרים כוללים כל תרי"ג מצות שנתן הקדוש ברוך הוא לעמו ומפני זה רצה לאמרם בעצמו ולכל ישראל יחד ולכתבם על שני לוחות אבנים והיו אם כן עשרת הדברות האלה כאן במדרגת ההתחלות

אֱלֹהֵינוּ, שְׁמוֹ כ

5

ואמנם בחשובת השאלה הי"ג אימר שכוונת המעמד הנבחר האלהי הזה לא היה להודיע לישראל דרושים פלוסופיים וההשגות הנעלמות מהחוקרים בעיניהם כי הידיעות ההמה לא יביאו האדם אל ההצלחה האמתית ולהדבק באלהיו ויכניסו האדם במביאות העיון וספקות המחשבות ואולי עם הנטייה לאמונות הזרות ובלתי אמתיות ומי יתן כל עם ה' פלוסופים ומה יוסיף ומה יתן להם קנין הידיעה ההיא. אבל רצה הקדוש ברוך הוא להשריש באותו מעמד בשרשי אמתיות אלהותו ולהסיר מלבם הדעות המשיבשות אשר גפלו בהם הפלוסופים בתקירותיהם כי הם עם שהחזו במציאותו ית' ואחדותו ושלילת הגשמות ממנו הם כופרים ביכלתו על שנוי הטבעיים ובידיעתו הדברים הפרטיים והאפשריים להיות קודם היותם ובהשגחתו בפרטי בני אדם לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו והמה הנחשים צפעונים הנושכים בפיהם סכורי התורה ויעזויה והמה היו בעוכרי פרעה כמו שיתבאר מכפירות דבריו ומהשבותיה וגם בישראל היו רבים מהם מספקים בידיעת הש"י והשגחתו כמ"ש הי"ש ה' בקרבנו אם אין כי תמיד היו חוששים שהוא יתברך לגידל רוממותו לא היה משגיח בהם. ולזה דבר ויקרא ארץ שעם היותו ה' מחוייב המציאות הוא היה אלהיהם מנהיגם ומשגיח בהם וכמו שראו בעיניהם שהוציאם ממצרים במסות באותות ומופתים ואסר להם העבודת אלילים כדי להשריש בהשגחתו וביאר להם שהוא אל קנא ופוקד עון אבות על בנים וגו' ועושה חסד לאלפים לאוהביו ולשומרי מצותיו כי בזה נתאמת אצלם שהיו לו יתברך מצות דברים יחפוץ בהם וישלם שכר עליהם דברים בהפך ישנא אותם ויענש עליהם וזה כלו מה שלא שיער הפלוסוף בשום צד-וצוה שלא ישא את שמו לשוא ושיש עונש רב על הנשבע לשקר שגם זה ממה שלא יקבלוהו היותי בחקירותיו.

ושישמרו את השבת לזכרון בריאת העולם וחדושו מה שהוא כנגד דעת הפלוסוף האומר בקדמותו והודיעם שכשיכבד האדם את אביו ואמו יאריך ימים וישב בהשקט על ארץ ירושתו כי גם זה הוא מפועל ההשגחה העליונה. והראה להם עוצם השגחתו על דברת בני אדם במה שבעצמו צוה אותם לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה לא תחמוד. הנה א"כ בעשרת הדברות האלה שהשמיע הקב"ה לעמו השריש בידיעתו ובהשגחתו ותגמוליו ויכולתו ואהבתו המעשים הטובים ושנאתו הרעים שהם הפנות הסעמידות את התורה האלהית על תלה ואשר כפרד הפלוסופים בהם לקוצר עיונם שהם לא יקיימו הדעות האלהית האלה. אבל ירבו בהם הכפירות. ובוה התורה באמת השאלה הי"ג:

אֱלֹהֵינוּ, שְׁמוֹ כ

6

"ע, כי כל מצוות התורה נחלקות לשלושה חלקים. יש מצוות נולדות בדבור, כגון לימוד תורה, שכתוב בה "דברית בס" (דברים ו', ז), ומצוות קידוש והגדלה, שכתוב בה "זכור" אמרו ר"ל: "זכורו בכניסתו וביציאתו" (פסחים דף, ו) וכן מקרא תפילה מראיתא וזירה זכירה, כתיב: "כחב זאת זכרון בספר" (שמות י', יד), וכתוב במילה "זכרים ונקטיב" (אסתר ט', כח), מה להלן בפה, הכי נמי בכח, ויש מצוות חלויות בלב, כגון האמונה בקדוש ברוך הוא, שהיא בלב, ומצוה היתוד ומצוה הארבה לשם יתברך, ויש מצוות חלויות במעשה, כגון ציצית, תפילין, מזוזה, לולב, טוהר, שופר, מילה, צדקה וכיוצא בהן. ושלשתן רכזן כשה בסקוק אחר, הוא שאמר "כי קרוב אלון הדבר מאד בפיך ובכבך לעשות" (דברים י', יד) -- ביאר שלוש חלקי המצוות, שהם מצוות הפה והלב והמעשה.

ודבר ידוע, כי כל מצוות שבתורה אינן אלא לתקן רלב, כי הלא הוא העיקר. והוא הכוונה בכת"ב, שהכניס מלת "ובלבבך" באמצע, כי עיקר כל דבר שבעולם הוא אמצעיתו, והארץ היא נקודה באמצע השמים, ולכן דעת מקצת רכמים, כי השמים נבראו בעבור הארץ, ואם כן הארץ עיקר, ודרשו ר"ל: "עיקר שכונה בתחתונים היתה, שנאמר "וישמעו את קול ה' אלקים וגו'" (בראשית ג', ו), וכן באדם הלב עיקר, שהוא באמצע הגוף. -- וכפי שהלב עיקר הגוף וכל האיברים הנלוים בו, לכן הישם בכתוב באמצע, כי המחשבה קודמת לדבור ולמעשה. ועל כן נסתתפלל דוד המלך לחדש בקרבו רוח נכון בקיום המצוות, שאל עזר וסיוע מאת השם יתברך שירא לו לב טהור, שהוא עיקר כל האיברים, שבו ישתדל בקיום התורה והמצוות "וישיג צדון השם יתברך. ופירוש לב טהור מן התאוות שההמשך אחרי התאוות וקרא עיון, ותענו: קרוי טומאה, וכן אמר דוד "וכחטאתי טרדני" (תהלים כ"א, ד), וטרדת הלב הוא שיכנע מן התאוות.

וזאת היא הכוונה בעשרת הדברות, כשהתחיל במצות הלב, היא מצות האמונה, וזו אמרו "אנכי ה' אלקיך". ובה להזהיר את האדם להתאמץ באמונת הלב, שיש לעולם בורא נמצא, והוא סיבת כל הנמצאים ומחוייב המציאות. ועל כן "תחיל בבלה" "אנכי", המורה על נמצא, להורות על מציאותו יתברך, וזו היא מצוה עשה של "ידעת היום" וגו' (דברים י', לט), ואחרי כן אמר "ה", שהוא הטעם הכיחודי, והכוונה בזה ליתר אותו הבורא הנמצא, והוא שהזכור השם הכיחודי והמורה על ייחודו, כיחוד לבלי הקבלה, והיא מצוה עשה של "שמע ישראל": "אמר "אלקינו" -- הכוונה בזה לאהוב אותו הנמצא היחיד יתברך, כאמרו: "ואהבת את ה' אלקיך" (שם ו', ה).

וענין האהבה הוא, שנחשוב ונתבונן פיקודיו ומצוותיו עד שנישגחו ותענוג בהשגחתו ונכלית ותענוג, וזהו האהבה המחוייבה. אמרו בספרי: לפני שנאמר "ואהבת את ה' אלקיך", איני יודע כיצד אוהב אדם את המקום, תלמוד לומר "והיו הדברים האלה" (שם שם ו'), שמתוך כך תכיר את בוראך. ושם עוד: "ואהבת את ה' אלקיך" -- אהבה על הדברים כאברהם אבין, שנאמר: "ואת הופש אשר עשו בחרך" (בראשית י"ב, ה), כמו שהעיד עליו הכתוב "אברהם אוהב" (ישעיה מ"א, ח), כלומר, כשם שקרא בני אדם להאמין מרוב אהבתו, כך אתה תאהבהו עד שתקרא בני אדם אליו. וזה למדת שלוש תיבות הללו "אנכי ה' אלקיך", שבאו לרמוז על שלוש מצוות עשה הראשונות, הקודמות לשאר מצוות, והן מציאותו וייחודו ואהבתו, ותמצאם כשנשחם בססוק של קריאה שמע: מציאות -- "ה' אלקיך"; ייחודו -- "ה' אחד"; אהבתו -- "ואהבת את ה' אלקיך".

יגל זח"י, כז הקאה

7) וכל המצוות על ג' דרכים⁵⁶, האחת מצות הלב, והב' מצות הלשון, והג' מצות עשה, ומצות הלב על שני דרכים, מצות עשה ומצות לא תעשה. והנה מצות עשה ואהבת את ה' אלהיך (דבר' ו ה) ולדבקה בו (שם ל כ), וליראה את השם הנכבד (שם כח נה), ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט יח). ומצות לא תעשה לא תשנא את אחיך בלבבך (שם יז), ולא תקום ולא תטור (שם שם יח). גם מצות הלשון עשה ולא תעשה, עשה כמו ק"ש⁵⁷ וברכת המזון⁵⁸, וברכת כהנים⁵⁹, גם וידוי מעשר⁶⁰ ורבים ככה. ומצות לא תעשה, לא תענה ברעך (להלן פסוק טו), אלהים לא תקלל, (שם כב כז), לא תקלל חרש (ויקרא יט יד), ומצות עשה ולא תעשה במעשה הם רבים, ואין צורך להזכירם. ומצות הלב הם העקרים הנכבדים על כולם. ורבים חשבו כי אין עון כמחשבת הלב, רק בדברי עו"ג, ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות. רק היא כנגד כולם⁶¹. והלא יראו כתוב שש הנה שני השם (משלי ו טז) ושם כתוב לב חורש מחשבות און (שם שם יח). ובתיב דטיבות כי היה עם לבבך (דה"ב ו ח), הטיבה ה' לטובים ולישירים בלבותם (תהי' קכה ד), והיה לטובכם שלם (מ"א ח סא), אני ה' חוקר לב (ירמ' יז י), וה' יראה לבב (ש"א טז ז). והנה זה הדבור הראשון הוא עיקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו, והוא קרוב ממצות הלב. וטעם זה הדבור שיאמין ותהיה אמונת לבו כלי ספק, כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא⁶² היא לבדו אלהיו.

אלה, שם, שם, כ, ו

8) ילמה שהיחה החורה האלהית הנהגה והישרה למין האדם מתשפעת מהשם יתברך, הנה היא תורה בהכרח על קשר דיבור בין אלה יתברך, שהוא המצוה, ובין העם, שהוא המצוה, ובעבור זה הוא מבואר, כי מן הצד הזה כשמיעת איוה ציווי מפי השם יורה בהכרח על מציאות הנבואה ותורה מן השמים ומציאות השם, המצוה בדת, והמשגיח, וכל שכן כשמיעת יאנכי ולא ידעה לך, שהם יורו בעצם על שלוש העיקרים הללו. אבל עם כל זה רצה השם יתברך להשמיע לישראל מפי אה עשרת הדברים, כוד שיורו על הדברים הכלליים, שיחייב האדם בהם מצד הקשר הזה אשר בין יתברך ובניו, זה אם מצד האהבה המצוה ואם מצד העבד המצוה. ולזה כאן בשני לוחות נברלים — להורות על שני אלה העניינים נברלים זה מזה. ובאו החמשה מהם, שהם כנגד השם שהוא האהבה, בלוח אחד — להורות ששניהם הכרחיים בהגעת השלימות האנושית.

וזהו אלה העשרה הם כללים כללים את שני מיני המצוות על זה הדרך, כי בלוח האחד היו חמש הדברות הראשונות, שאדם מחוייב בעשייתן מצד קבלת אלהיתו יתברך בזה הדרך. כי כמו מלך אחי, שבנה מדינה והלך ולקח עבדים והוציאם לחירות והשיבם בתוכה, ואחר כך בא אליה לדבר עמהם כדי שיקבלו עליהם את עול מלכותו, כי מה שראוי שיודיעם חדילה — שהוא האדון, אשר השגיח עליהם להוציאם לחירות מבית עבדים. וזהו דיבור יאנכי ה' אלהיך וגו' (שמות כ, ב), כלומר: ראוי לכם שתקבלו עליכם את עול מלכותי, כי אני הוא שהוצאתי אתכם לחירות. ואחר כך יצוה אותם, שלא יתנו הממשלה לזולתו, חזו לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שם); וכן יצוה אותם שלא ימרו לוהיקט עליהם מלך אחר, וזה

לא תעשה לך פסל וכל תמונה. ואחר זה ראוי שיצוה אותם, שינהגו בו מנהג כבוד ושלא ינהגו בו מנהג בזיון, כמו להשבע בשמו לשקר, חזו לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. ואחר זה ראוי שיקבע להם זכר ליום שבנה המדינה, ומועד כך יזכרו, שיש להם אדק שבנה המדינה, ויזכרו איך היתה ישיבתם בתוכה, שהיו עבדים והוציאם לחירות.

ובעבור זה צוה עליהם לשמור את יום השבת, להורות על חירות העולם ועל יציאת מצרים מעבדות לחירות. וזהו שאמר רז"ל: "צבנו ושמונו בדיבור אחר נאמר" (ברכות כ, ע"א), כלומר כי השבת בא לא להורות על מציאות הפועל המחדש העולם בלבד, הנזכר בדיבור "זכור", כי גם הפילוסוף יודה במציאות הפועל, ואין מי שיכחיש זה וזולת כת אפיקורס. אבל עיקר השבת בא להורות על מציאות פועל ברצון תמיד וגם אחר בריאת העולם, כמו שנוכח זה בדיבור "שמור", שנוכח יציאת מצרים, שהיכר מתוכה שהשם יתברך עושה במציאות חפצו ורצונו, ולא בעת בריאת העולם בלבד, אבל גם אחר שנתחדש הוא משגיח ומשנה הטבע לעשות חפצו ורצונו בכל עת, כמו שעשה ביציאת מצרים, להוציא מלב האומרים אין כל חרש תחת השמש, ועל כן אמרו כי "זכור" המורה על מציאות הפועל, ו"שמור", המורה על מציאות פועל ברצון תמיד על צד ההשגחה, שניהם בדיבור אחר נאמר, כלומר: בדיבור מצות השבת, כי הכוונה בו להורות על מציאות פועל ברצון תמיד ומשגיח, לא על מציאות הפועל בלבד.

ואחר כך אמר "כבד את אביך ואח אמך", לפי שהוא מן היסוד, שאין המלך שבנה המדינה נולד בכל יום לאנשי המדינה ההיא, ואם יזכרו אנשי הדור ההוא, שראו ביאת המלך אל המדינה, את קבלת עול מלכותו ושהמלך בנה את המדינה והוציאם מעבדות לחירות, הנה הבאים אחרים, שלא הרגישו בעבדות כלל ושלא ראו בניית המלך במדינה, יבואו למרוד ולחשוב, שהמדינה היתה שלהם תמיד ושאין להם מתעל עליהם. ואין דרך לצאת מן השטות הזאת אלא בהיותם נכנעים אל האבות ומקבלים המוסר מהם, כי הם יודיעו את בנידם, איך היו עבדים ושאדון אחד הוציאם לחירות והוא שבנה המדינה והשכיין אותם בתוכה, לזה היה מן ההכרח, כדי שלא תשחח ממשלת המלך בכל המדינה והטובה, שעשה עמהם, שהוציאם מעבדות לחירות, שיכנעו הבנים בכל דור ודור אל האבות ויקבלו דברי מוסרם עליהם. ובעבור זה בא הדיבור החמישי, שהוא "כבד את אביך ואח אמך", להזהיר על הקבלה, רצה לומר: שימשך ואו"ט לקבלת האבות, שזה עיקר כולל לכל הדרות, שלא יצויר מציאותם אם לא יהיה האדם נשמע לקבלת האבות וחבמי הרת — ושלמו בזה הדיבור כל הדברים ההכרחיים אל האדם בבחינת מה שבינו ובין השם יתברך, והם הדברים ההכרחיים על העבד לעשות בבחינת האדון.

ואחר כך שב להזהיר על הרברים הכלליים, שהם הכרחיים אל האנשים בבחינת היותם והתקיימם במדינה, כדי שישלם הקיבוץ המדיני. והדיבור הראשון מהם הוא שצריך שישמור את גוף חבירו, וזה "לא תרצח", ושישמור ממונו, וזה "לא תגנוב", כפי פשט הכתוב: ושישמור הדבר שהוא ממוצע בין גיפו וקניינו, וזהו אשחור, כי היא מצד מה כאילו היא גופו ומצד מה כאילו היא קניינו, וזהו דבורי לא תנאף.

ואחר כך שב להזהיר ולומר, שלא יספיק לאדם שיזוהר מלהזיק את חבירו בפועל, או בגופו, או בממונו, או באשתו, כי גם צריך שיזוהר שלא יזיקנו אפילו בדיבור, והוא "לא תענה ברעך עד שקר", וגם לא במחשבה — חזו לא תחמוד אשת רעך שדוה ועבדו ואמתי ושורו וכל אשר לחנך. ובה נשלמו הדברים הכלליים ההכרחיים אל האדם בבחינת היותו באשר הוא הכרחי להשתתף עם זולתו, ולזה היו אלה העשרה בשני לוחות, להורות ששני אלו העניינים, עם היותם נברלים זה מזה, הנה הם הכרחיים לשלימות האנושית, האחד בבחינת שלימות האדם מצד עצמו, והשני בבחינת היותו חלק מדינה.

לזה היו חמשה הראשונים בלוח אחד, להורות שאלוהים כלל אחד מיוחד בפני עצמו, ובשני אלו הכללים בכללות המצוות בשיעורן בהם. ועל דרך מה שאמרו רבותינו ז"ל בתורת כהנים (פי"ד, י"ד מה, ע"ב): "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא י"ט, יח) — רבי עקיבא אומר: זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר: זה ספר תולדות אדם (בראשית ה', א) — זה כלל גדול מזה.

ספר הלכות, ע, כ

11 ויראה כי לדעת רבותינו ז"ל כתב בלוחות שניות דברות אחרונות שבפ' ואתחנן ולא ראשונות שבפ' יתרו מפני שהלוחות השניות היו מעשה משה ילכך ראוי לכתוב שם שמור אשר הוא במשנה תורה, וזהו אמרם (ב"ק נ"ד ע"ב) מפני מה לא נאמר ט"ב בדברות ראשונות שלא יאמרו פסקה טובה ח"ו מישראל ואם לא היה טוב בלוחות שניות כל שכן יאמרו ח"ו אין טובה לישראל אחר שאין בלוחות שניות טוב. וכן מוכח לפי הפירוש אשר אמרנו למעלה כי לא נאמר טוב בלוחות ראשונות מפני שהיו מעשה אלוהים, ומוה נלמד כי הלוחות השניות שהיו מעשה משה נאמר בהן טוב כך יראה דברי חכמים ואין ספק בזה כלל. אפוא ילול, מ

12 דע דהדת הישראלי נחלק לשני דברים — בדיעות ובמעשים. הנה בדיעות הלא תעשה קל במושכל, כמו האמנה בעבודה זרה ובשיחוף, שזה הבל ושוא נתעה לכל במושכל ראשון. רק העשה הוא חמור, וצריך להאמין בהשגחה פרטית. וזה מרומז ב"אנכי ה' אלקיך אשר + וכו'". והנה "מדוע דרך רשעים צלחה" (ירמיה יב, א) כבר שאל משה "הודיעני נא את דרכיך וכו'" (שמות לג, יח). ולכן פתח הכתוב ב"אנכי" ואחרי זה "לא יהיה לך אלקים אחרים", דזה חמור יותר. אולם במצוות, הנה הקום ועשה קל יותר, דגח לאדם לעסוק בתפילין וציצית. לא כן הסור מרע כבד מאוד, כמו הזהירות מאכילות אסורות ובפרט במקום שאין ישראל, וכן הביטול ממלאכה בשבת ויום טוב בזמן חריש וקציר וכיוצא בזה. אמנם במדבר שהיו גיוונים מלחם שמים ואכלו משולחנו של מקום, הרי לא היו צריכים מאומה, וכמו שאמרו בספרי על פסוק (דברים לג, כא) "צדקת ה' עשה", אם כן לדידהו היה הלא תעשה דשבת קל. לכן בדברות ראשונות כתוב "זכור" — היינו לקדשו ולברכו — שזה היה חמור במדבר, והיה נחוץ הזהרה עליו ביותר. ובדברות שניות כתוב "שמור" קודם כניסתם לארץ, שזה היה נחוץ הזהרה על ביטול מלאכה בו — אם כי נאמרו בדבור אחד, והבן.

אפוא ילול, מ

9 (יגיד) לא תרצח. חמש דברות ראשונות הם ענינים שבין אדם למקום, וכולל עניני המחשבה כמו אנכי ולא יהיה לך, ענינים שבדבור כמו לא תשא וזכירת השבת שהיא כדבור, כמו שפ' הו"ל שבא בין על הזכירה בכל ימי השבוע שיספר אחד בשבת ב' בשבת לא כדרך שאחרים מניגים שכל יום יש לו שם אחר, בין על הזכירה בכניסת השבת לקדש קדושת היום שהוא מדאורייתא, ובין ענינים שבמעשה כמו לא תעשה לך פסל לא תעשה כל מלאכה. וכבוד אב ואם שהוא במעשה ג"כ מאכילו ומשקה, והוא ג"כ נחשב בין מצות שבין אדם למקום שהוקש כבודם לכבוד המקום, וחמשה דברות האחרונות שהיו כתובים בלוח השני הם מצות שבין אדם לחברו, וע"כ בחמשה הראשונות זכר בכל אחד שם ה' אלהים ובאחרונות לא נזכר שם ה', ובא הזהרה שלא יזיק לחברו לא בגופו לא תרצח, ולא בממונו לא תגנוב.

שהגם שעקרו על גנבת נפשות כולל כל עניני גנבה כמ"ש המפרשים, ובין דבר ממזע בין גופו לממונו שהוא אשתי שהיא כגופו והוא ג"כ קנינו, כמ"ש דקוחה איקרי כנין, ונגנב נפשות מוסיף לחפשייתו ולכבודו, והזהיר שלא יזיק לו במעשה, ואף בדבור לא תצוה ברעך עד שקר, ובדברות האחרונות הוסיף עד שיא אף דבר שאין בו ממש כמו רכילות ולהיר להוריו כבודו ובעלתו, ואף לא יזיק לו במחשבה לא חמור, ובראשונות הקדים בית רעך כפי הצורך לו יותר שהבית קודם בצורך, ובאחרונות הקדים אשת רעך שסדר כפי הומר החטא. ויש הבדל בין חמדה ובין תאוה שהחמדה היא מצד ההישים דבר הנחמד למראה עין, ובא לרוב מחמד עין מחמד עיניהם, והתאוה הוא מצד הנפש המתאוה אף דבר שאינו רואה עתה למראית עין ואין בו חמדה מצד יפיה, רק נפשו המתאוה אותה אותו כמו כי תאוה נפשך לאכול בשר (דברים יב) ויתאוה דיד ויאמר מי ישקני מים מכור בית לחם (ש"ב כג), ובא נסמך אל נפש האות נפש ולא נמצא חמדת נפש, ואין דרך לתאו אשת חברו רק בראותו אותה יחמד מצד ראות עיניו, אבל הקנינים יתאוה גם בלא ראות כמו שיתאוה לעושר של רעהו לא מצד היופי רק מצד תאוה להתעשר, וע"כ בדברות האחרונות הוסיף להזהיר על התאוה שיהיה עשיר כמנהג.

אפוא ילול, מ

10 את מוצא תרי"ג אותיות יש מן "אנכי" עד "אשר לרעך" כנגד תרי"ג מצות, וז' יתירות כנגד ז' ימי בראשית. ללמדך שכל העולם לא נברא אלא בזכות התורה. (במדבר רבה פי"ג טו)

לוי ורבנין, ר' יהושע אומר ב' דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה אנכי ולא יהיה לך, (ה"ד) ישקני מנשיקות פיהו ולא כל הנשיקות, ורבנין אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה, ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי טעמן דרבנין דכתיבה ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה, מה עבד ליה ר' יהושע בן לוי פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה, או אינו מדבר דבר אתה ונשמעה אלא אחר שנים ושלושה דברות, רבי עזריה ורבי יהודה בד סימון בשם ר' יהושע בן לוי תפשו שיטתיה אמרי כתיבו תורה צוה לנו משה מורשה, כולה שש מאות ושלוש עשרה מצות הויא, "תורה" בנימטריא עולה כמנין חרי"א מצות, דבר עמנו משה, ברם אנכי ולא יהיה לך לא דבר עמנו משה אלא מפי הקב"ה שמענים. (שהש"ר פ"א—ב)

... שהם (שני הדיברות הראשונים) הגיעו אליהם כמו שהגיעו למשה רבנו ע"ה ולא היה משה מנועך אליהם (לא נמסרו להם כדרך שאר הדיברות מפי משה) וזה ששני אלה השרשים, ר"ל מציאות האל ית' והיותו אחד, אמנם יושג בעיון האנושי, וכל מה שיועץ כמוס — משפט הנביא בו ומשפט כל מי שדעתו שוה, אין יתרון ... אמרה התורה (דברים ד, לה): אתה הראת לדעת ...

י.מ.ק., מ.י.ב., נ.כ.י.כ., ח.א.ג.

הדברים, כאשר הם כתובים בפרשה הזאת, השם אמרם כולם²⁷, כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. ותחלתם אנכי (פסוק ב) וסופם וכל אשר לרעך (פסוק ג). וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים כשנית, את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברי ה. יח), ואין הפסק ביניהם²⁸, ועוד, כאשר נכתבו כולם באצבע אלהים כן אמרם השם כלם, והעדות שהביאו²⁹, שהכתוב בדבור השלישי, והרביעי, והחמישי, אינו על דרך המדבר³⁰, יש להשיב, אחרי שקבלת זה השם להיות לך אלהים, ע"כ אמר לא חשא את שם ה' אלהיך לשוא (פסוק ו), גם כי ששת ימים עשה ה' (פסוק ז)³¹, ועוד, כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה, כתוב לא ילין חלב חגי (להלן כג יח), ואחריו כתוב תביא בית ה' אלהיך (שם יט) ורבים כאלה³².

י.מ.ק., מ.י.ב., נ.כ.י.כ., ח.א.ג.

לקראת שמיעת דבר האלהים, והם התקדשו חמנו עצמם למדרגה אשר בה ימצאו ראויים למעמד הגבוהה, גדולה מזאת! — לשלמע בדבר האלהים אל כלם פנים בפנים, והדבר בא לאחר שלשה ימים, בהם קרמו להתגלות אותם עצומים: בראים ורעמים, רעש אדמה, ואש, שהקיפה את הר סיני וראתה עוד ארבעים יום על ההר לפני כל העם, אשר ראה את משה נכנס בתוכה ויצא מיוכה, והנה שמע העם דבור אלוהי מפרש בעשרת הדברות, שהן אמות המצוות ושרשיהן, — בין אלה גם אזהרה על שמירת השבת, שכבר נצטוו עליה לפני זה בסמך להורדת המן, את עשרת הדברות האלה קבלו המוני העם לא מיהידים ולא מגביא יודר, כי אם מפי האלוהי, אמנם לא היה בו בעם כח פכחו של משה לראות את המראה הגדול ההוא פנים בפנים, אך מן היום ההוא והלאה האמין העם כי משה ע"ה יבואהו הדבור מעם האלוהי, בלא שקדמה לו אצל משה מחשבה או דעה, כי הגבוהה אינה נובעת, כמו שיחשבו הפילוסופים, מפש האדם שנובעו מחשבותיו ודבק בשכל הפועל, שיש קוראים לו «רוח הקדש» יש שקראו לו «מלאך גבריאל», ושכל זה יסיע בידו ויחזקו דעת; אדם כזה — אומרים הפילוסופים — יתכן כי יציר לו בדימויו אותה שעה, בחלום או בין שנה ליקוצה, כי המדבר עמו בן אדם הוא, שאף דבריו ישמע, לשי המדפח לו, לא באזניו, כי אם בנפשו, ואותו יראה, לא בעיניו, כי אם במחשבתו, — ואז יאמר כי האלוה דבר אליי, אבל כל סברות השוא האלה סרו עם המעמד הגדול ההוא ועם הדברים שבאו אחר הדבור האלוהי, הלא הם: הפתב, בו חקק האלוה את עשרת הדברות האלה בשני לוחות אבנים יקרות, ותתם ביד משה, והעם ראה את הדברים בכתב אלוהי, בשם ששמע אותם לפני זה בדבור אלוהי, והארוך אשר עשה להם משה על פי האלוה: מפיכב לארוך זה הקים את המשכן הודע לתהלה, משכן זה נשאר בקרב בני ישראל כל ימי הגבוהה, כחשע מאות שנה, — עד שחטא העם, ונגזר הארוך, ונבר עליהם גבול דגדור והנלים.

י.מ.ק., מ.י.ב., נ.כ.י.כ., ח.א.ג.

בין אדם לבשרו

1. כבוד ה'.
2. קבלת אלוהותו.
- א. אנכי ה'
- ב. לא יהיה לך

מ

16

שלמות
האדם לעצמו

לוח א'
מצוות התלויות בלב
מצוות התלויות בפה
מצוות התלויות במעשה
שלמות
האדם ללוחי

לוח ב'
מצוות התלויות במעשה
מצוות התלויות בפה
מצוות התלויות בלב
סך שני הלוחות
= "שלמות אנושית"

17

בין אדם לבקרו

בין אדם לחברו

1. כבוד ה'
2. קבלת אלוהותו
3. גזירות ה' לאדם
4. מדבר
א. אנכי ה'
ב. לא יהיה לך
ג. לא תשא
ד. זכור את
ה. כבד את
מחשבה
דיבור
מעשה

1. לא תרצה - חייב, נוף
2. לא תנאף - משפחה, כבוד
3. קיום רמדינה
והחברה ושלמותן
4. לא תגנוב - מסון, נפש
5. לא תענה - 3. שלמות האדם
6. לא תחמוד - 4. שלמות האדם
מעשה
דיבור
מחשבה

כ.ע.
מרחקים, ה'
מ' 444

כ (ב) אנכי ה' אלהיך. הודיע להם שהוא הנמצא מחויב המציאות שע"ז מורה שם הויה שבא בעתיד, ר"ל שאני מחייב להיות, וכמ"ש בפי שמות בבאור שם אהיה, ושהוא המציא כל הנמצאים שכולם נמצאים מאמתה המצאו שע"ז מורה שם הויה שממנה כל הוה, ושהוא הקדמון לכל דבר ואין ראשית לראשיתו שע"ז מורה השם היה הוה ויהיה, ושכל הכחות הנמצאים במציאות הם מושפעים מאתו והוא הנשמה אליהם שע"ז מורה שם אלהים כמ"ש בפסוק בראשית ברא אלהים, ושמתו יצאו בין הסובות בין הרעות שע"ז יורה שני השמות הויה ואלהים דין ורחמים, ושהוא משגיח עלינו בהשגחה פרטית שע"ז מורה שם אלהים שבא בכניי אל ישראל, שזה מורה על הקשר והרובק ש"ל עמהם כמ"ש בכ"מ בחנ"ה, ושהוא גומל ומעניש כמ"ש אלהיך דיניך כמ"ש בפי התורה אחרי (סי' קל) ויש הבדל בין אני ובין אנכי, שבמלת אני מדייק את הנשוא ובמלת אנכי מדייק את הנושא, למשל אני עומד ר"ל לא יושב, אנכי עומד ר"ל אנכי לא איש אחר, עמ"ש בפי חילדות על אנכי עשו בכורך, וכשאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, הודיעו ששמו הויה, כי זה לא נודע עדיין היטב לאברהם, אבל כשאמר פה אנכי הויה סי' רק אנכי הויה לא אחר, ובזה הוציא שלא נמצא זולתו, ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ר"ל ששם ההברו כל הפנות האלה, מציאות ה' ע"י סדרי מכות דצ"ך כמ"ש בזאת תדע כי אני ה', וההשגחה ע"י סדר עד"ש כמ"ש כי אני ה' בקרב הארץ, ושאינ כמרה נודע ע"י סדר באח"ב כמ"ש למען תדע כי אין כמיני בכל הארץ כמ"ש בפירושי שם, ושהוצאתיך מבית עבדים וא"כ חובה עליהם לעבדו ולשמור מצותיו כמו שיחייב העבד לעבד את אדונו :

מלך' פ, שמיא, כ, ז

ב, ג לא יהיה לך. הרמב"ם ז"ל בספר המצוות בלא תעשה ד"לא יהיה לך" (ל"ת מצוה א) מנה ארבע אזהרות: — "לא תעשה לך פסל" (ל"ת מצוה ב) "לא

בין אדם לחבירו

- א. לא תרצה - חייב, נוף
- ב. לא תנאף - משפחה, כבוד
- ג. לא תננוב - מסוך, נפש
- ד. לא תענה - שלמות האדם
- ה. לא תחמוד - שלמות האדם

תשתחוה להם" (ל"ת מצוה ה) "לא תעבדם" (ל"ת מצוה ו). ובאמת כי דבריו מוכרעים בכמה מקומות בסוגית הש"ס: אולם רמב"ן השיב, אם כן שמעו מפי הגבורה חמש מצוות ומפי משה תר"ח? ! וכבר ביארו החכמים ששמעו מפי משה "תורה" היינו תרי"א, ושתיים מפי הגבורה, והרב כותב זה כמה פעמים ואינו נזכר? ! ופירוש דבריו, דאילו מה דנאמר (דברים י, ד) "ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון) את עשרת הדברות (אשר דבר ה' אליכם מתוך האש ביום הקהל)", היינו דכל מצוות האמורים בעבודה זרה אחת המה², אבל הכא קרא דריש "תורה צוה לנו משה" — היינו כמגין תור"ה תרי"א³ — אם כן מוכח "דלא יהיה לך" אינו רק מצוה אחת פרטית [ודברי הרב מעין החכמה אינם צודקים כמובן⁴].

אולם חלילה לרבינו שיעלם ממנו המאמר השגור בפיו, רק רבינו אויל בשיטתו בספרו המורה חלק ב (פרק לג) בביאור ארוך מוכרת מכל שיטות רבותינו בעלי התלמוד דישראל לא שמעו רק "קל אלקים" בלבד נלא פרטי הדברים⁵, ופירוש "אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענום" היינו מצד גבורת המופת: "כי שני שרשים אלו — מציאות השם יתברך והיותו אחד — אמנם יושגו במופת [בעיני האנושי], וכל מה שידוע במופת, משפט הנביא (בו ומשפט) כל מה שידעו בו שוה (אין יתרון)", עיין שם⁶! [והרב המקובל בעל עבודת הקודש העדיך בסתירות דבריו בחלק סתרי תורה פרק לג, עיין שם]. הרי מהרה סר מאתו קושיית הרמב"ן, כי דרכו נשגבה, וכבר אמרתי כי דברי רבינו בכל ספריו ביד (החזקה), במורה ובפירוש המשניות — רוח אחת בהם⁷. אולם מה שכתב המגילת אסתר דילמא לא אמרו רק "לא יהיה לך"⁸ מלבד שמוכת ממדרשות דקאמר שבשני דברות ראשינים וכו'⁹, עוד דעת הרמב"ן ז"ל דמכתובים גופיה מוכח כן שמדבר בלשון מדבר על עצמו "ולא תעבדם כי אנכי ה' אלקיך" וכו', מה שאין כן בדברות האחרונות [ועיין בדברי רמב"ן שהובא בספר עבודת הקודש לרב מאיר בן גבאי שם¹⁰] ודו"ק בכל זה.

מלך' חכמה, שמיא

שֹׁכֵר ד' בזה הוא האומר אין תורה מן השמים, ו"א זה אפיקורס, ו"א זה המגלה פנים בתורה, ולר' ישמעאל היא המכחיש מציאות ה' וגם שבדבור לא יהיה לך נמצא ע"ז שיש בה כרת כי בדבור השני נזכר לא תשתחוו להם ולא תעבדם, ולפ"ז י"ל שפלוגתא הנה"ג עם הרמב"ם שלדעת הרמב"ם האמנת מציאות ה' הוא ממנון המצות, ולדעת הנה"ג אינו מן המנון, תליא בזה, שלדעת המכילתא הוא קבלת המלכות כמ"ש במכילתא שאמר הקב"ה קבלו מלכותי ואר"כ אגיד עליכם נזרות, שמוה דייק הרשב"ץ בתשיבה (ח"א סי' קלס) שקבלת המלכות אינה בכלל הנזרות וכדעת הנה"ג, שזה לדעת ר' ישמעאל שהמכילתא אזלא כחתייה, וע"כ אמר ר' ישמעאל בהיריות (דף ח ע"ב) אייהו מצוה שנאמרה בתחלה זה ע"ז, וזה כוונת הנה"ג שאנכי אינה מצוה ולא יהיה לך היא המצוה הראשונה, ופסק הרמב"ם שאנכי הוא המצוה הראשונה הוא כר"ע, והרמב"ן כתב שא"א לומר שלא יהיה לך בא על קיום אליל, שלא מצאנו לשון אלהים אחרים רק על עבודה והשתחוויה לא על עשית ע"ז, שלא יצוק לומר שעושה אלהים אחר חוץ מה, וזה אמת, אבל ככ"ז יצוק לומר לשון זה על קיום אליל, שהוא הפך מקיים אמונת ה' וציוור מציאותו במחשבתו, ודהפך מזה ציוור מציאות אלהים אחר שהוא מקיים איתו בביתו :

מ"א ד"ס, מ"א, כ, ג

(ז) זכור, וזכור ושמור בדבור אחד⁵⁰ נאמר, וכן: מחלליה מות יומת (להלן לא יד), וביום השבת שני כבשים (במדבר כח ט), וכן: לא תלבש שעטנז (דברים כב יא), גדילים תעשה לך (שם י

י"ג, פ

(ז) זכור את יום השבת, כיון שנותי טעם לזכירתו של שבת יותר משאר דברות, כדכתיב: כי ששת ימים וגו' (פסוק י), לפי שכל הדברות חייב אדם לשמרם משקול הדעת לבד משבת, נופל בו לומר "זכור" שאין לשון זכירה משמש להבא אלא לשעבר, ובמשנה תורה שנותן טעם לשמירת שבת: למען ינוח וגו' (דברים ה יג), נופל בו לומר "שמור". ד"א זכור את יום השבת, שנתתי לך במרה, לפיכך נופל בו לשון זכירה. ד"א זכור את יום השבת, בכל יום זכרהו אי זה יום הוא מהשבוש שנצטיית לקדשו, וכל זה בשביל שחשמור את יום השביעי, ולשון הזכירה כולל גם השמירה, שהרי כשאמר "זכור" הבינו כל השומעים כי פ"י כמו "שמור", וכאילו נאמרו בכת אחת²³, כאן פרש"י זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכו'²⁴, וא"ת היכי דמי זכור ושמור למחלליה מות יומת, וביום השבת שני כבשים²⁵, אלא י"ל זכור היינו מצוה עשה ושמור היינו מצוה לא תעשה²⁶, כמו שישנו רבתינו²⁷: כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, ובא לומר שנשים הייבות בקדוש היום דבר תורה²⁸, שכל שישנו בשמור ישנו בזכור.

מ"א, פ

(ח"א) זכור את יום השבת לקדשו, מה באר הטעם כי ששת ימים עשה ה' וגו' וינוח ביום השביעי ששבת מורה על החדוש, ובדברות של שרש-ואתחנן אמר הטעם ששבת מורה על יצ"מ, והנה מה ששבת מורה על החדוש יפלא מאד, ממ"נ למי שמאמין בדברי התורה לא צריך ראיה על החדוש כמה שנה ביום השביעי, שהלא בכל יום כראשית העיר על החדוש והגיד שברא העולם בששה ימים והודיע מעשה כל יום, ועדות של החדוש עצמו מה שחדש בכל יום במעשה בראשית הלא חזק יותר ממה שקיד ע"ז השכיחה מן הפעולה, ולמי שאינו מאמין בעדות התורה במעשה בראשית לא יאמין ג"כ שנה ביום השביעי, ולדעת עקר העדות על החדוש הוא ממה שאנו רואים שזה כמה אלפי שנים לא נתוסף בריאה חדשה ומין חדש בעולם, ולדברי האומרים שהעולם קדמון הלא יחויב שבכל עת ועת יתוספו בראים חדשים, כמו שהתחדש כן בזמן קדמון, ומה ראיה שהעולם מתחדש ברצון פ"על שיצר וברא בראים חדשים בו ימים, ואז בכל יום ויום נתחדשו יצורי בראשית עד יום השבת שאז שבת ממלאכה זו, ומאז עד כל ימי עולם לא יתוסף עוד מין חדש ובריה חדשה, רק המינים שברא בששת ימי המעשה מתקיימים כל ימי עולם ע"י המשך המין מאבות לבנים וע"י תולדות, ואם לא היה נח ממעשים אלה ביום השביעי והיו מתחדשים בראים חדשים גם אחרי זה היו אומרים שהעולם קדמון ושכן נעשה תמיד מבלי פעולה מועל ברצון, וע"כ הענין שנקשה ביום השבת מורה על החדוש יותר מה שיורה הענין שנקשה בששת הימים, כי גם בלא עדות התורה השכיחה ממלאכת בראים חדשים מכריה שהעולם מתחדש מחדש ברצון, והנה השבת מורה על שני ענינים, א] שבו נח מהעסק שעסק בששת ימי המעשה לברוא בראים חדשים, ב] שבו תקן הנהגה אחרת משונה מן הנהגה שקבע בששת ימי המעשה שבהם קבע חוקי הטבע וגבל גבולות לכל בחותיה ומשטריה לפי סדר הטבעי, ובשבת הנהיג הנהגה שבה ישיבת חוקי הטבע וינהג הנהגה אחרת מסודרת לפי ההשגחה שיהיג לסי מעשה בני אדם ולפי חוקי השכר והעונש, שהנהגה זו חדש ביום השבת שבו השבית חוקי הטבע וקבע הנהגה הנסמית, וכמ"ש בס"פ פרשה ויכולו, שמצד זה אמר ששבת ביום השביעי, כי מלאכה זו להשכיח חוקי הטבע נקבעה בשבת, וזה ההבדל בין פעל שבת ובין פעל נח שזכור אצל שבת שמ"ש וינוח ביום השביעי מצוין שנה מהעסק שעסק לברוא בראים חדשים, ומ"ש וישבות ביום השביעי, מצוין שהשבת מלאכת הטבע וסדורה ותקן הנהגה אחרת נסמית שזה גדר פעל שבת כמ"ש באילת השחר (כלל תסא), ונגד שני ענינים אלה שהשבת מורה עליהם אמר: על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו, שמצד שנה ביום השביעי ולא עשה בו מלאכה קדש אותו, שזה מורה שהוא יום קדוש ואין לעשות בו מלאכה, ומצד שבו קבע הנהגה השנחית נסמית שבה ישפיע שפע ברכה ממקור הברכה העליונה נעלה מן הטבע ברך אותו, כי בהנהגה הנסמית אין בו ברכה כי הוא נסדר ונשקל ונגבל בגבול ובקצב ואין ברכה שירה בדבר המנוי ונגבל, ובאשר הנהגה הנסמית נקבעה בעת יצ"מ, שמאז הפליא סלאות נגד חוקי הטבע והמערקה, ע"כ בא הסעם השני שהשבת מורה על יצ"מ, כמ"ש כי עבד

הרית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה (יברים ה'). ר"ל שמצד כבוד הטבע הייה מוכן להיות עבד וסרה אותך ביד חזקה, שמציין היד הגוברת על הטבע שנסדר ביד כחה, ובאשר הנהגה הנסיית תהיה תמיד לפי המעשים ואז לא היו ראויים לזה עפ"י מעשיהם, מציין זה בזרוע נטויה, שהתברר אצלי בפ"י התנ"ך בכ"מ שזרוע ה' מציין המעשים המופלאים שיצשה מעצמו שלא ע"י אמצעותא דלתא וזכות התחתונים :

וכבר הקשו אנשים איך יהיה השבת
 מורה על חדוש העולם כיון שהחדוש הוא
 מעשה ופעל ואמנם השביתה היא הצד הפעולה
 וביטול המעשה ויותר היה ראוי שיזכרו ימי
 בראשית במה שימנו סבוב וימי המעשה
 לעולם וכן הקשה הרמב"ן על הרב המורה
 שכתב שהיה השבת גם כן לזכור יציאת מצרים
 כמ' שאמר וזכרת כי עבד היית וגו' ואמר
 שבהיותנו שובתים ולא עושים מלאכה ביום ה'
 אין בזה זכרון ליציאת מצרים ואין לרואה
 אותנו בטלים מהמלאכה ידיעה בזה. אבל
 תשובת ב' הספקות האלה מבוארות אם הראשון
 לפי שהשביתה תורה על החדוש מהאפס המוחלט
 כי היא תעיד שהקב"ה עשה מלאכה בתחילת
 הבריאה כבר שבת ממנה מהיום ה' תהא
 ואינו היא המלאכה ששבתה אז ולא עשה אותה
 עוד זו באמת מלאכת החדוש יש מאין כי הנה
 להמציא מצוים יש מיש לא שבת לעולם כמ' כמ' כמ'
 שאמר אשר ברא אלהים לעשות. ובוה האופן
 השביתה תורה על החדוש ששבת. ואמנם יציאת
 מצרים תורה עליו השבת לפי שיש בו נופש
 ומנוחה ובטול מלאכה. ובהיותנו שובתים ביום
 ה' בשמחה ובטוב לבב מורה שאנו בני חורין
 ולא עבדים לפדעה למצרים כי שם היינו
 עובדים תמיד [לא] מנוחה ולא שבתה והזכיר
 הזאת אינה כי אם לעצמנו ולא לזרים שיראו
 אותנו שובתים ומפני זה אמר מרע"ה וזכרת
 כי עבד היית בארץ מצרים וגו' ע"כ צוה ה'
 אלהיך לעשות את יום השבת רוצה לומר
 שיעשה אותו יום משתה ושמחה ובטול מלאכה
 לא ע"י עבד ואמתו ובניו וגם בהמתו תנוח
 כדי שתתפרסם המנוחה מאוד. והרב המורה
 זכר עוד תכלית אחר למנוחת יום המקודש
 הזה והוא כדי שיהיה לישראל שביעות הימים
 במנוחה ועונג מעולמם ויתר ראוי לומר
 כדי שיהיה להם שביעות הימים פנוי ללמוד
 התורה האלהית פרושה ודקדוקה לשמור מאד
 וכן אמר חז"ל (ביצה ט"ו) לא ניהנו שבתות
 וימים טובים לישראל אלא ללמוד בהם תורה
 ומפני זה אמר ששקולה שבת כנגד כל המצות
 ולפי שמצות השבת מורה על החדוש והוא
 דעת אמת ראוי שיהיה מקובל אצלנו מקדמונינו
 ואבותינו לכן בא אחר זה הדבור כבוד אב
 אבך

דברים ה' טז מוסיף הכתוב: „כאשר צוה ה' אלהינו” — במצות כיבוד אב ואם, כמו במצות השבת. וראתה כבר להטעים, כי בדומה לשבת ניתנה גם מצות כיבוד אב ואם כבר במרה. שתי המצוות כרוכות יחד: שתי חוקות חינוך גדולות הן, ובידן הפקיד ה' את עתיד עמו. — בויכרות האחרונים באה תוספת — „ולמען ייטב לך” — להבטחת אריכות הימים, לאמור: בקיום מצות כיבוד אב ואם הלויים לא רק חיי העולם הבא, כי אם חיי אושר אמיתי בעולם הזה.

לג. מִצְוַת כְּבוֹד אָב וְאִם
לכבוד האב והאם. שְׁמַעְתָּו. כְּבוֹד אָבִיךָ וְאִמְךָ.
אמר וגומר. וְכָא הַפְּרוּשׁ אֵינֶהוּ כְבוֹד. מֵאֵלֵי
וּמִשְׁקָה מַלְכִּיט וּמִכֶּסֶה מַכְנִיט וּמוֹצִיא.
בְּשִׁדְרֵי מִצְוֶה זֶה. שְׂרָאוּ לוֹ לְאָדָם שְׂנִיִּיר וְיִגְמַל
חֶסֶד לְמִי שֶׁצָּטָה צִוּוּ טוֹבָה. וְדָא יִהְיֶה וְכָל וּמִתְנַבֵּר
וְכִמְיו טוֹבָה שׁוֹן מִן רָצָה וְכִאֲסָה כְּמַחֲלִית לִפְנֵי
אֲלֵקִים וְנִגְנִיטִים. וְשִׁיתֵן אֵל לְבָבוֹ בִּי הָאֵב וְהָאֵס בִּם
סִבֵּת הָיוּהוּ בְּעוֹלָם. וְעַל כֵּן הָאֵסֶת רָאוּ לוֹ לַעֲשׂוֹת
לְהֵם עַל כְּבוֹד וְכָל תּוֹעֵלֶת שְׂיֻכֵּל. בִּי הֵם הִכְיָאוּהוּ
לְעוֹלָם. וְסִינִי בִּי בִּמְהֵרָה וְיִעֲשֶׂה בְּקִשְׁנוֹתוֹ וּבְדִקְפָּה
זֹאת מִמֶּדָּה בְּנִפְשׁוֹ וְעַלֶּה סִפְנָה לְהַדִּיר מִדְּבַר הָאֵל
בְּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא סִבֵּתוֹ וְסִבֵּת כָּל יִצְחָקִי עוֹ אֲדָם
הָרִאשׁוֹן. וְשֶׁהוּא יִצְחָקִי הָעוֹלָם וְסִפְסֵךְ עָרְכּוֹ כָּל־
וְכִמְיו וְהִמְיָיו עַל מִתְנַתּוֹ וְשִׁלְמוֹת אֲבָרָיו. וְנִתֵּן כּוֹ
נִפְשׁ יוֹדֵעַת וּמִשְׁכֵּלֶת. שְׁאֵלֻלִי בְּנִפְסֵי שְׁחִנּוֹ הָאֵל.
יִהְיֶה כְּסוּס כְּכֹד אֵין הִכִּין. וְיִצְרִיךְ בְּמִשְׁשָׁחֻ
בְּמֶה וּבְמֶה רָאוּ לוֹ לְהִתְקַר בְּעִבְדֵּהוּ בְּרוּךְ הוּא.

(יב) כבוד את אביך ואת אמך, כנר בארתי בס' התורה
(קדושים סי' ה') שמצות כבוד או"א ומצות שבת
שייכים זל"ז, כי בששת ימי המעשה המציא האישים, ואם
לא היה שובת ממלאכתו יהיה ממציא האישים תמיד בדרך
זה, לא היה מציאות לאבות ומולידים כי היו נבראים תמיד
מאת ה', רק ע"י ששבת ממלאכה זו בשבת, הניח קיום
העולם ע"י התמדת האישים ע"י אבות המולידים, ובה יש
להאבות שותפות עם ה' שהם יוציאו הגויות וה' יתן נשמה
ויסית רוח חיים, ולכן כמך כבוד אב ואם אצל שבת, כמ"ש
איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו והקש כבדים
לכבוד המקום, ובאשר מכבד אותם ע"י שהיו סבה לגופו
הנשמי, השכר הוא לאורך ימים הגשמים, ובדברות האחרונות
הוסיף ולמען ייטב לך, כי יש בני אדם שחושבים שהרעות
שבעולם הם יותר מן הטובות וקצים ומיאסים בחייהם
ומקללים את אבותם שהביאו אותם אל המציאות הזה שהוא
לרעתם [וכמ"ש במי' משלי ע"ס מקלל אביו ואמו ידעך
נרו באישון חשך (משלי כ)], לכן אמר ולמען ייטב לך,
שע"י שתכבד או"א ותחשב שהחיים הם טובים כן ייטב
לך באמת, והנה בב"ק (דף נד ע"ב) שאל ר' הנינא בן עגול
את ר' חייא בר אבא מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר
בהם טוב ובדברות האחרונות נאמר בהם טוב, א"ל עד
שאתה שאלני למה נאמר בהם טוב שאלני אם נאמר בהם
טוב אם לאו, כלך אצל ר' תנחום שהיה רגיל אצל ריב"ל

שהיה בקי באגדה וכו', א"ל הואיל וסיפן להשתבר, וכי
 סופן להשתבר מאי הוה, אמר רב אשי חזי פסקה טובה
 מישראל. והדבר פלאי שהשיב שלא ידע אם נאמר בהם טוב ?
 ונראה נ"י כי הטוב והרע הם שמות מצטרפים,
 שיען שיצויר רע בעולם יאמר טוב על ההפך של הרע. אבל
 אם לא היה הרע נמצא בעולם לא יכול לשון טוב, שהטוב
 הוא שלילת הרע. והנה במ"ש חרות על הלוחות פליגי חז"ל
 שי"א חירות ממלאך המות וי"א חירות מן היסורין ושעבוד
 מלכיות, הנה מ"ד חירות ממלאך המות ס"ל שאם לא היו
 ישראל חוטאים אז בעגל, היה מלאך המות נסתלק מן העולם
 ולא היה שום רע במציאות כמו שיהיה לעת"ל שאמר ולא
 תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב (ישעיה סה), ולפי
 דעתי לא היה יכול לכתוב בהדברות הראשונות למען ייטב
 לך כי אחר שלא היה שום רעה במציאות אין ג"כ מציאות
 לשם טוב שהוא שלילת הרע, ורק בדברות האחרונות שכבר
 חזרו הרעות בעולם ע"י החטא כתב למען ייטב לך, וא"כ
 מה שכתב בדברות האחרונות למען ייטב לך אינו טוב, שזה
 מורה שיש רע בעולם שלכן מבטיח על הטיב, וזה בעצמו
 מה שנאמר בהם טוב מציין שיש רעות ואין זה לטובה, רק
 כאשר יש רעה שחירות הוא משעבוד מלכיות לא ממלאך
 המות ולדעה זו היה עדיין מציאות לרע, ולמ"ד זה מ"ש
 למען ייטב לך הוא טוב, ובאשר ר' חייא בר אבא לא היה
 בקי באגדה ולא ידע אם חירות ממלאך המות, וא"כ לא נאמר
 טוב, או חירות משעבוד מלכיות ונאמר בהם טוב, לכן אמר
 שאלני אם נאמר בהם טוב, ר"ל שלא ידעתי אם זה טובה
 או לא, רק בלך אצל ריב"ל וא"ל הואיל וסיפן להשתבר שהם
 היה דעתם שחירות הוא משעבוד מלכיות, וא"כ היה ראוי
 שיאמר טוב בראשונות אחר שהיו גם אז רעות בעולם רק
 מסעם אחר, ומ"ש כאשר צוך ה' אלהיך, כי אחר שהבטיח
 מתן שכר על מצוה זו הזהיר שלא יעשי ע"מ לקבל פרס,
 רק כאשר צוה ה' על זה, ופ"י חז"ל כאשר צוך במרה, ששם
 נצטו על מצות שבת וכבוד אב ואם, ולא הוצרך לימר זה
 בדברות הראשונות שאז הקדימו נעשה לנשבע והיו בתכלית
 השלמות ובידאי יעשו הכל לשם ה' בלבד, משא"כ בדברות
 השניות שנפלו ממורגתם הזהירים ע"ז :

א"ל ר' אבהו, ר' אבהו

(28)

(יב) **כבוד את אביך וגו'** עד לא תרצח לא
 תנאף וגו' זה הוא הדבור הה' וכבר
 יראה ממנו שהוא מהדברים שבין אדם לחבירו
 וכן הוא דעת הרמב"ן כי הוא בכבוד ההורים
 שהם היותר אהובים מכל שאר החברים. האמנם
 בא עם הדבורים האלהיים שהיו בלוח הא'
 שהם בין אדם למקום לפי שבאמרו כבוד את
 אביך וכלל כבוד הקב"ה האב האמתי והוא
 הא' היותר מיוחד שבשלשת השותפים שיש
 ביצירת האדם וכמ"ש הלא הוא אביך קנך הוא

עשך ויכוננך. וכן אמרו במכילתא (קידושין
 ל"ו) הקיש כבוד אב ואם לכבוד המקום דכתיב
 איש אמו ואביו תיראו וכתוב את ה' אלהיך
 תירא כתיב ומקלל אביו ואמו מות יומת וכל"כ
 ואיש כי יקלל אלהיו כתיב כבוד את אביך ואת
 אמך וכנגדו כתיב כבוד את ה' מהונך ע"כ
 ואמר יהושע לעכן בני שים נא כבוד לה'.
 וכן דרשו חז"ל (כתובות ק"ג) כבוד את אביך
 לרבות אחיך הגדול. ולמדנו גם כן מזה לכבוד
 את החכמים כי הם אבות לתלמידיהם כמו שזכר
 הרב המורה בשתוף שם בן. ויוכללו בדבור
 הזה מצות לשמוע אל הנביא ומצות מפני שיבה
 תקום והדרת פני זקן ומצות לשמוע אל ב"ד
 הגדול שנאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו
 לך ימין ושמאל. ובמסכת קדושין (שם) פ"ק
 זכרו חז"ל על איש אמו ואביו תיראו איזה
 הוא כבוד מאכילו משקהו ומלבישו ומנעילו
 וכו' אי זה הוא מורא אינו מדבר לפניו ואינו
 יושב במקומו. ונשתבחו קצת מהחכמים בזאת
 המצוה כמו שזכר שם. והנה יסוד המצוה
 הזאת הוא כדי שתהיה קבלת ההורים חשובה
 בעיני האדם ויאמין בה ויסמוך עליה וכמ"ש
 זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל
 אביך ויגדך וקניך ויאמרו לך. ונאמר לאיוב
 כי שאל נא לדור ראשון וכוונן לחקר אבותם
 ולהיות כח הדבור הזה להאמין בקבלת הראשונים
 שהוא עיקר כולל בתורה ולא יצויר מציאותו
 בלתי לכן היה הדבור הזה מכלל הדבורים
 הה' האלהיים אשר בלוח האחד ולא היה
 מהדבורים האנושיים שהיו בלוח השני. ואמר
 למען יאריכון ימך כיון בו יתברך שתי כוונות.
 הא' להודיע שבהיות האדם גומל חסד לאביו
 ולאמו שהטיבו עמו ונתנו לו מציאות וגידול
 שלם יהי שכרו שיאריך ימים על האדמה ואותו
 מציאות והוי' שעשו לו אבותיו כן ירבה וכן יפרוץ
 ימים רבים על האדמה ויהיו לו בנים ובני
 בנים. ואמנם מי שאביו ואמו לא יכרד לא יראה
 זרע ולא יאריך ימים כי יכרתו ימיו וכמ"ש
 ושנות רשעים תקצורנה כי צדיק הוא ה' ואם
 זה גמל לאבותיו שהביאיהו לעולם הזה גמול
 רע על כל מה שהיטיבו עמו ראוי שתפסד
 כמנו אותה הטבה מהחיים וטוב שעשו עמו כי
 כיון שהוא כפוי באותה טובה אין ראוי שיזכו
 בה עוד ואמר שהשכר הזה מאריכות הימים
 יהיה על האדמה אשר ה' נותן להם כלומר לא
 בגלות כי אם שלמים ושקטים על אדמתם.
 וגם זה מורה שעל כבוד המקום ברוך הוא
 שהוא האב האמתי ועל כבוד תורתו שהוא
 האם נאמר כן ובידו תלויה הישיבה בארץ
 לצדיקים ויגזרו רשעים ממנה. והכוונה השנית

באמרו למען יאריכון ימך אינו לענין השכר
אלא כאומר והנני מזהיר אותך על כבוד אב
ואם מפני שיאריכון ימך על האדמה אשר
וד' אליהך נותן לך ויהיו לך בנים ובנות ואם
אתה תכבד לאביך ולאמך יכבדו אותך בניך
בזקנותך כי הנה במדה שאדם מודד בה מודהין
לו. וא"כ כבוד אב ואם אינו בלבד לתועלת
הזקנים המכובדים כי גם הוא לתועלת הבן
המכבד אותם כי גלגל הוא שחוזר בעולם
ומפני שבאה הכוונה הזאת מסתתרת ובדרך
קצרה במקום הזה לכן מרעה בסדר ואתחנן
ביאר בה שתי הכוונות האלה באומרו (דברים
ט"ו). למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך
שביאר שתי הכוונות אשר זכרתי. ואמנם למה
אמר שם בשבת וכבוד אב ואם כאשר צוה
ה' אליהך ולא אמר כן בשאר הדברות הנה
יבוא ביאורי שמה בע"ה. ואפשר לומר עוד
שלא אמר למען יאריכון ימך ליעד שכר
המכבד את אביו ואת אמו אלא לענין הקבלה
אשר יקבל מפייהם באמונות האמתיות יאמה
שהנה יצטרך לזה לפי שיאריכון ימיו על
האדמה ובאורך הימים לא תזכרנה הראשונות
ולא יעלה על לב ולכן יצטרך לקבלת האבות
ולכבודם וזה הוא למען יאריכון ימך. ר"ל
למען שאתה עתיד שיאריכון ימך על האדמה
ההיא ותהיה קבלת האבות הכרחית אליך.
והראב"ע פירש למען ייטב לך על השכר הנפשי
שהוא כלו טוב והאריכות ימים על האדמה
הוא בעולם הזה והוא דרך חז"ל נכון ואמתי
בלי ספק. ובוה נשלמו חמשת הדברות הראשונות
המיוחדים לבין אדם למקום שהיו בלוח אחד
ויבואו אחריהם הנה שבין אדם לחבירו:

אריכון ימך, פ' ע

הנה זכר חמשת האזהרות
האלה לפי שהאדם יחסא או יקנה שלמותו אם
במעשה ואם בדבור ואם במחשבה וכמ"ש בפסוק
ובלבבך לעשותו. ולהיות המעשה הוא החלק
היותר עיקרי זכרו ראשונה אם בגוף כמו
שזכרתי לא תרצח. ואם בכבוד אשתו לא תנאף.
ואם בענין ממנו לא תגנוב ושלהם הם
במעשה. אח"כ הזהיר שלא יחסא לחברו בדברי
שפתיו ועל זה אמר לא תענה וגומר. ואח"כ
הזהיר שלא יחסא לו אפילו בהרהור הלב
ומחשבתו לחמוד דבר מכל אשר לו. הרי לך
מביאר שבאו הדברות כלם בסדר ראוי והגון

אריכון ימך, פ' ע

30

ולשון זה של רציחה לא
שייך רק במיתה שלא כדין מורט"א בלעז אבל לשון-מיתה
ולשון הריגה בין כדין בין שלא כדין³⁶. לא תנאף, שלא תאמר
אסור למעט את הבריות שהרי הוזהרתי ברציחה, אבל לגדל
בריות ולהוסיפן מותר אפילו בביאת אשת איש, וכל שאר עריות.
לכך נאמר: לא תנאף, וניאוף משמע ביאה של עבירה אבוסר"א
בלעז.

(יג) לא תחמד אשת רעך, לגרום לו לגרשה ותשאנה. ואין לפרש
שהגדלנה ממנו, כמו: וחמדו בתים וגזלו³⁷, שהרי כבר הזהיר לא
תנאף. לא תחמד, לא תחמד. חרויהו בלא וי"ו.

חמש דברות ראשונות לא מבעיא קאמר: לא מבעיא שתקבלני
לארון עליך אלא אפילו יראה אחרת עמי לא יהיה לך, ולא מבעיא
לא יהיה לך אלא אפי' בשבועה לא תשא את שמו לשוא, ולא
מבעיא לא תשא את שמו לשוא אלא אפילו שבת מאחר שנה בו
צריך אחה לשמרו לשמו, ולא מבעיא זכור את יום השבת אלא
אפילו כבוד אב ואם דוגמת כבודי אני מזהירך. וחמש האחרונות
כמו כן לא מבעיא קאמר: לא מבעיא לא תרצח אלא אפילו ניאוף
אני מזהירך, ולא מבעיא ניאוף אלא אפי' גנבה אני מזהירך.

מבעיא לא תגנוב אלא אפי' עדות שקר אני מזהירך, ולא מבעיא
לא תענה אלא אפילו חמוד אני מזהירך, ולא מבעיא ביתו דאית
ביה חסרון כס, אלא אפי' אשתו דלית בה חסרון כס, דאי בעי
נסיב אחריתי בלי חסרון כס אני מזהירך, ולא מבעיא אשתו אלא
אפי' עבדו ולא מבעיא עבדו דדמיו יקרים אלא אפי' אמתו, ולא
מיבעיא אמתו אלא אפילו שורו ולא מיבעיא שורו דדמיו יקרין
אלא אפילו חמורו, ולא מבעיא חמורו אלא אפי' כל אשר לרעך.

אריכון ימך, פ' ע

31

(יג) חמשה דיברות הראשונים מכריזים על מצות
ההכרה וההודאה בה' כמושל ושליט בגורלנו
ובמעשינו: "אנכי" (מצות עשה) ו"לא יהיה לך"
(מצות לא תעשה); הם מניחים במצות "לא תשא"
את ההכרה הזאת כיסוד לחיי הפרט והחברד; הם
מבטיחים לה במצות "זכור" קיום מעשי עלידי
כניעה המתחדשת מדי שבוע בשבוע; והם משמרים
אותה במצות "כבוד את אביך ואת אמך" עלידי
הנחלת נצח מדיר לדור בבתי האבות. עתה מכריזים
חמשה הדיברות הבאים על המסכנות הנובעות מהכרה
זו ומחודאה זו לגבי חיי החברה. אם ה' הוא המושל
היחיד בגורלך, ואם הוא רוצה לשלוט בכל מעשיך,
הרי שגם כל אחד ואחד מריעין צומד כמוך תחת
השגחתו, ועיני ה' פקוחות על כל מעשה ומעשה
שתעשה כלפי ריעין. רצון ה' מקיים את ריעך
כמוך, עושה אותו לאדם ומעניק לו אותן הזכויות
שהעניק לך. משפט ריעך מקדש בכדושת החורה
וכל נכסיו מקדשים לו מיד ה': חיו, נישואיו,
חירותה, אושרו, כבודו, רכושו. לפיכך לא תרצחו
נפש, לא תקח את אשתו, לא תגוול את חירותה, לא
תקפה את אושרו ואת כבודו עלידי עדות שקר, ואף
תכבוש בלבך את יצר התאווה לכל אשר בבית ריעך,
לכל אשר לו בחיי חלדו.

אריכון ימך, פ' ע

32

לא תעבד

שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר. ולפי דעתי עתה כי הוא מדבר עם עד שקר, כאילו כתוב לא תענה אם אתה עד שקר. ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו ולא תשקרו (ויקרא יט יא). ומצאנו מלת ענין בבי"ת כמו, שקר ענה באחיו (דבר יט יח). ובלא בי"ת כמו

לגל, שגל, כ, יג

33

רבים יתמהו על זאת המצוה. איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו, כל מה שהוא נחמד למראה עיניו, והלב חומר מעצמו בסבב, נגד בחירת האדם. ועיין בראב"ע ממשל הכפרי.

ויראה לי כמו שכתב בעל הכרית: אחר שה' צוה אותנו על האהבה באמרו "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך" — מה מקרא חסר אם היה כתוב "ואהבת את ה' בלבבך", ומה רצונו לומר במלת "כל"? אלא הכוונה שיהיה לבבך מלא באהבת ה', כלומר, שלא יהיה בלב רק אהבת ה' לבד, לא שיהיה בו גם אהבת ה' — גם אהבת העולם, שאם כן — אינו מלא באהבת ה', כי אם חציו לה' וחציו לכם ולא נקרא זה "בכל לבבך". הנה כל איש המקיים זאת המצוה ואחרי שחשקה נפשו להתענג על ה' וכלחה נפשו לדבקה באהבה רבה בכל עת, לחיות בנועם ה' ולטעום מטעם המלך ולהתענג מזיו כבודו, וגם עריבות רבה ימתיקו נפלאה ימצא בה, על ידי כך לבו מלא כל עת בזכרון קדוש ה' וחושב בו ולבו קשור עמו בעבותות אהבה. ובוה מקיים "בכל לבבך", כלומר, שלבו מלא על כל גדולתו באהבת ה', ואז אי אפשר שיחמיד שום דבר מכל מחמדי העולם הזה. כי כאשר כבר לבו מלא תמיד אהבת ה', איה המקום בלב אשר יתאוה ויחמוד בו דבר זולתו? ככוס אשר הוא מלא על גדותיו שאין יכולים להוסיף מאומה. מי שמקיים "ואהבת... בכל לבבך" אי אפשר לו לחמוד הדבר האסור כלל, אחר שלבו מלא תמיד באהבת ה' בשמחה רבה.

הגהה להקלפה, שג, יג

34

ולמדו פסוק ואהבת לרעך כמוך אני י"י כי כבר אמרו רז"ל בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה וזה אינו סותר דברי הלל כי כל מצות התורה הם על שני סוגים האחד הוא המצות שבין אדם למקום ב"ה ויסוד לכולם האמונה בי"י הב' הוא המצות שבין אדם לחבירו ויסוד לכולם פסוק ואהבת לרעך כמוך ומטעם זה היו הכרובים פורשים כנפים למעלה מחוי כלפי מעלה כנגד המצות שבין אדם למקום ופניהם איש אל אחיו כנגד המצות שבין איש לחבירו. וכשאמר כאן על רגל אחת היינו יסוד אחד לכל סוג ועל כן אמר לו פסוק ואהבת לרעך

כמוך ועל רגל זה העמיד לו כל המצות שבין אדם לחבירו ואמר לו גם סוף הפסוק אני ה' והיינו היסוד שעליו העמיד חבקוק כל מצות התורה והיינו האמונה בה' ומאמר אני ה' דוגמת דבור אנכי הכולל כל דברות ראשונות שבין אדם למקום ב"ה וחוסם לכולם כבוד אב ואם כי מסוף דברו ניכר שראש דברו אמת ויען כי יוקח קל וחומר מן כיבוד אב ואם אל כיבוד השותף השלישי יתברך שמו הלא הוא אביך קנן ודבור לא תחמוד כולל כל חמשה דברות אחרונות והוא כנגד ואהבת לרעך כמוך כי שניהם כוללים כל המצות שבין אדם לחבירו וכן אמר ר' לוי עשרה דברות כתובים בפרשה זו ומסיק שדבור לא תחמוד כנגד ואהבת לרעך

ל' יקרא, ויקרא יט, יא

35

כי אני הכבדתי את לבו וגו'. השי"ת עושה הכל לטובתם של ישראל, כי בזה שהכביד את לב מצרים נתרכבו ונתקרבו לבבות בני ישראל להשי"ת ביותר שאת, איתא גוף ורפוא גוף למצרים ורפוא לישראל, שעי"י העשר מכות נתגלה העשרה מאמרות שבהם נברא העולם, ועשרת הדברות, ואיתא על התורה כפטיש יפוצץ סלע,

ח' יצא, ה' יצא, פ' יצא

36

כתוב בס' גנת האגון כי עשרת הדברות הם נגד עשרה המאמרות ודיבור אנכי נגד מאמר בראשית. הענין דהנה ביום הראשון נברא הכל רק שהי' בכה ולא יצא עדיין אל הפועל כמו שפרש"י (פ' בראשית), ובדיבור אנכי ג"כ נכלל הכל, דהנה קב"ה ואורייתא חד וכשדיבר אנכי ה' אללקיך אי"כ הרי כל התורה כולה לישראל ונצטוו בכל הכתוב בה למען להתדמות ולהדבק במדותיו יתברך, ושוכ כל התורה שנצטוו אח"כ היא פירוש כל הנ"ל:

שג, שג, יג, יג, יג

ואף דעיקר השכר
 יעושה פ"י הבחירה אמרו שאינם דולים כלל בקבלת
 סרס ודולים לעבוד את הסי'ת כמלאכים בלא סוס
 בחירה. וספי"ת שמע לנפשם והקדים להם אנכי
 שהוא כלל הדברי תורה וכמ"ס (שהס"ר פ' יסקני)
 שששמו ישראל אנכי נתקט מלמוד תורה בלכס
 ואח"כ לא יהיה שששמו דבור לא יהיה נעקר
 יס"ר מלכס וזהו שמסלו ישראל לתשום דפריו קודם
 לבטלו כמ"ס בגמ'. ואז קשרו לישראל הכ' כחריס
 ה' כנגד נעשה וא' כנגד נשמה וא' ביוה"מ (סוף פ'
 זו וס"ה בזכר לא א) כלל דבור ושמו אנכי ולא
 יהיה לך דאנכי כלל כל המ"ע וסוף זכור מ"ע דשבת
 ושמו לא יהיה שהוא כולל המלות ל"ת וסוף כלל
 דשמו מל"ת דשבת. זכור מעשה המלות וד"ת

ס"י 3 ב"ק, ש"מ, כ' א' 90

שני להיות אבנים ונ"ל דזכר דנלוחות אמריטת
 ס"ה כחוב (סוף דברות השניות בדפוסם כ"ק ד"ה
 ח' מפני זה בדברות הראשונות לא נאמר ב"ה סוף
 ובדברות האחרות כתיב ב"ה סוף הו"ל וסוף
 להשכר. הרי דנלוחות האחרות שלא נכתבו
 כתיב ב"ה בלחם כוב. וס"כ בפרש"י כהנדרין דל"ו
 ב' ד"ה בלחם ט"ך. וכל זה כחוב בדברות
 האחרות ס"ה כחוב נלוחות וכן שמש כס"י כ"ל.
 וס"כ בלחם פ' ב"ה כחוב ד"ה סוף לך נשם גלון.
 והיינו דנלוחות בל"ה וס"כ נלוחות אבנים
 סוף ד"ה וכתב ב"ה שח"ס ב"ה. ג' א' 329

ג' א' 329

בחלופים שיש בין דברות ראשונות בפ' יתרו
ובין דברות בפ' ואתחנן במשנה
 תורה, שכאשר ראינו הדברות בפ' יתרו והדברות
 שבמשנה תורה מצאנו הלוח' ביניהם והחלופים
 הם אלה בדברות הראשונות בדבור לא יהיה לך
 כתיב וכל תמונה, בדברות האחרונות כל תמונה,
 בראשונות כתיב על בנים על שלשים ועל רבעים
 בדברות אחרונות כתיב על בנים ועל שלשים,
 בדברות ראשונות כתיב ולשומרי מצותי ובדברות
 אחרונות ולשומרי מצותו (המחבר ז"ל מדבר בכאן
 מן הכתיב, אבל הקרי הוא באמת גם באתרונות מצותי).
 בדבור זכור בראשונות זכור את יום השבת
 לקדשו בדברות שניות שמור, בדברות ראשונות
 לא כתיב שורך וחמורך בדברות אחרונות כתיב
 שורך וחמורך, בדברות ראשונות כתיב ובהמהך
 בדברות אחרונות כתיב וכל בהמהך, בדברות
 ראשונות למען ינוח בדברות אחרונות לא כתיב
 למען ינוח, בדברות ראשונות נתן טעם לשמירת

שבת כי ששת ימים עשה ה' וגו' ובדברות
 אחרונות נתן טעם וזכרת כי עבד היית בארץ
 מצרים, בדבור כבוד בדברות ראשונות לא כתיב
 כאשר צוך ה' אלהיך ובדברות אחרונות כתיב
 כאשר צוך ה' אלהיך, בדברות ראשונות לא כתיב
 למען ייטב לך בדברות אחרונות כתיב למען ייטב
 לך, אלו החלופים הם בין חמש דברות הראשונות
 שבפ' יתרו ובין חמש דברות ראשונות שבמשנה
 תורה.

י' ה"ב, אפ"ה, יס"ה, א' ג

בחלופים אשר יש בין חמש דברות אחרונות
של יתרו ובין חמש דברות אחרונות
של ואתחנן, והחלופים הם אלו, בפרשת יתרו לא
תרצח לא תנאף לא תגנב כולם בלא וי"ה
ובדברות ואתחנן כולם בוי"ו לא תרצח ולא תנאף
ולא תגנב וכן כולם, בפ' יתרו מקדים בית רעך
ובפ' ואתחנן מקדים אשת רעך ואחר כך בית רעך.
בדברות יתרו לא תחמוד בית רעך ובדברות
ואתחנן ולא תתאוה בית רעך, בדברות יתרו לא
כתיב שדהו ובפ' ואתחנן כתיב שדהו, אבל מה
שנאמר בדברות ראשונות לא תענה ברעך עד
שקר ובדברות אחרונות כתיב עד שוא דבר זה
כבר בארנו שאמרו ז"ל שוא ושקר בדבור אחד
נאמרו ללימוד שלהם כמו שדרשו ז"ל במסכת
שבועות (כ' ע"ב), אמנם שאר החלופים כבר
התבאר לך כי הבדל יש בין משנה תורה ובין
שאר התורה, כי משנה תורה הוא יותר קרוב אל
האדם המקבל ומפרש אל המקבל יותר כפי מה
שהוא ראוי אל המקבל, ומפני כך אלו דברות
אחרונות שבפרשת ואתחנן הכל בוי"ו כי המצות
כל אחת ואחת מחולקת לעצמה והאדם שהוא
המקבל הוא אחת, לכך נאמר לא תרצח ולא תנאף
ולא תגנב הכל בוי"ו כי האדם שהוא המקבל
הוא אחד ואילו נאמרו המצות המחולקות ביחד
עד שיש להם חבור ביחד, אבל בחמש דברות
ראשונות שאין המצות הראשונות כל כך קרובים

אפ"ה, יס"ה, א' ג